

NSCR

Erasmus

WODC

Misdaad, Geld en Straf

Een Onderzoeksproject
12 juli 1994

Prof. mr H. de Doelder
Prof. dr. D.J. Hessing
Dr. P.J. van Koppen
Mr. drs. J.M. Nelen

*Nederlands Studiecentrum Criminaliteit
en Rechtshandhaving (NSCR) Leiden*

*Juridische Faculteit en
Sanders Instituut
Erasmus Universiteit Rotterdam*

*Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
(WODC), Ministerie van Justitie*

Ra 9687

1

WODC Justitie -1

200002885

R/Z/449046/01

Voorwoord	1
Overzicht onderzoeksproject	2
A. Organisatie project	2
B. Betrokken instituten	3
C. Deelprojecten en onderzoeken	3
D. Deelnemers	5
E. Financiering	5
1. Financiële huishouding van criminelen	7
A. Deelonderzoeken	8
B. Wetenschappelijke relevantie	8
C. Maatschappelijke relevantie	8
2. Overvallen en Overvallers	9
Inleiding	9
A. Probleemstelling en deelvragen	10
B. Fasering onderzoek	11
C. Steekproef en analyse	11
D. Overige gegevens	12
E. Organisatie van het onderzoek	12
F. Tijdschema gehele onderzoek Overvallen en overvallers	13
G. Financiering	14
3. Bedrijfsleven en milieu	15
A. Subjectieve factoren	15
B. Objectieve factoren	16
C. Analyse-eenheid	17
D. Beschikbaarheid van gegevens	17
4. Drugshandelaren	19
Inleiding	19
A. Perceptie van opbrengsten en kosten	19
B. Veroordeling en levenscyclus	20
C. Beschikbaarheid van gegevens	21
5. Kaalplukken als straf	22
A. Onderzoeksvragen	22
B. Onderzoeksofzet	23
C. Financiering	24
6. De juridische regeling van het kaalplukken	25

A. Voorkoming en bestrijding van money laundering	27
B. Preventief	27
C. Confiscatie van wederrechtelijk verkregen voordeel	28
7. Financiële instellingen en crimineel geld	30
Inleiding	30
A. Theoretisch kader: de markt van illegale financiële diensten	31
B. Deelonderzoek 1: De Beurs	32
C. Vraagstelling	33
D. Methodologie	34
8. Over de grenzen tussen legale en illegale financiële dienstverlening	35
A. Doelstelling	35
B. Onderzoeksopzet	37
C. Vraagstelling	38
D. Methoden van onderzoek	39
9. Evaluatie 'plukze'-wetgeving	40
A. Doel van het onderzoek	40
B. Gefaseerde aanpak	40
Bijlage 1: De economie van de misdaad, Nadere theoretische verdieping	43
A. Georganiseerd en niet-georganiseerd	44
B. Sociaal-economische achtergronden van criminelen	46
C. Overwegingen bij deelname aan criminaliteit	46
D. Kosten en baten van overvallers	47
E. Milieu-criminaliteit	49
F. Drugscriminaliteit	52
G. Veroordeling en levenscyclus	54
Literatuur	56
Adressen deelnemers	59

NSCR

Erasmus

WODC

Voorwoord

Hierachter volgt een overzicht van het Project Misdaad, Geld en Straf en de onderzoeken die daaronder vallen. Als eerste treft u aan een omschrijving van het gehele project. Vervolgens worden de deelprojecten en deelonderzoeken kort besproken. Enige theoretische overwegingen zijn te vinden in de bijlage. Een deel van de onderzoeken is inmiddels nader uitgewerkt. Van die onderzoeken is een uitgebreidere projectomschrijving beschikbaar.

Aan de eerste versies van dit onderzoek is een grote bijdrage geleverd door mevr. dr. M. Junger (NSCR). Zij werkt inmiddels niet meer mee aan het onderzoeksproject.

P.J. van Koppen
Projectcoördinator

NSCR

Ezafus

WODC

Overzicht onderzoeksproject

In het project *Misdaad, Geld en Straf* staat de vraag centraal of financiële straffen en maatregelen effectief zijn? Om die vraag te beantwoorden, is inzicht nodig in zowel economische, juridische als psychologische aspecten van financiële straffen en maatregelen.

De laatste jaren vindt in toenemende mate bestraffing van criminaliteit plaats door het opleggen van gevangenisstraf. Aan de andere kant is er toenemende aandacht voor het opleggen van andere vormen van straf. Voor minder ernstige delicten kiest men steeds vaker voor het opleggen van dienstverlening. Daarnaast lijkt er bij zwaardere delicten een toenemende voorkeur voor het opleggen van financiële straffen en maatregelen. Met het onderzoek *Misdaad, Geld en Straf* wordt geprobeerd meer inzicht te verkrijgen in een aantal aspecten die met financiële straffen te maken hebben.

In het volgende hoofdstuk wordt een eerste overzicht gegeven van theoretische en praktische overwegingen bij het onderwerp *Misdaad, Geld en Straf*. Daaruit blijkt dat het onderzoek, als alle projecten die daarvoor van belang zijn worden uitgevoerd, van een vrij grote omvang wordt. Dat geldt vooral voor de niet-juridische delen ervan. Daarom zal wat die deelprojecten betreft, worden begonnen met een vooronderzoek. Daarna zal een definitieve invulling worden gegeven aan het voorgenomen onderzoek. De omvang van het gehele onderzoek betekent ook dat na de vooronderzoeken voor (substantiële) delen van het onderzoek subsidie verkregen zal moeten worden.

A. Organisatie project

Het onderzoek is in eerste instantie een gezamenlijke onderneming van het NSCR (Van Koppen), de Juridische Faculteiten in Rotterdam (Hessing en De Doelder) en Leiden (Hessing) en het WODC (Nelen). Daarnaast wordt contact gezocht met anderen die op dit terrein aan het werk zijn. Voor het onderzoek overvallen zal samengewerkt worden met de afdeling Wetenschappelijk Rechercheadvies van de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) van het Korps Landelijke Politiediensten (Van den Eshof en Van de Ven). Praktisch betekent dit dat de deelprojecten zo veel als praktisch zinvol is gezamenlijk worden gerund. Daartoe zal maandelijks een bijeenkomst worden georganiseerd, afwisselend in Rotterdam en Leiden, bijgewoond door de projectleiding.

het aan te stellen personeel en op ad hoc basis door anderen.

Van Koppen neemt de taak van coördinator op zich. Het voorgestelde onderzoek als geheel heeft een forse omvang. Daarom wordt het onderzoek stapsgewijs opgebouwd en wordt dus ook stapsgewijs nieuw personeel aan te stellen. De omschrijving van het onderzoek en de deelprojecten is in dit stadium noodzakelijkerwijs relatief globaal.

B. Betrokken instituten

Aan het onderzoeksproject wordt meegewerkt door de volgende instituten:

- Het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden
- De Juridische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam, met name het Sanders Instituut en de vakgroepen Sociale Wetenschappen en Strafrecht.
- De Juridische Faculteit van de Rijksuniversiteit Leiden.
- Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie.

Voorts zal naar verwachting worden deelgenomen aan het onderzoek *Overvallen* door de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) van het Korps Landelijke Politiediensten.

Het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden is het instituut van de Stichting Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving. De Stichting Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) is de jongste NWO-stichting. De Stichting wordt gefinancierd door de minister van Justitie.

Het Sanders Instituut is het onderzoeksinstituut van de Rotterdamse Juridische Faculteit.

C. Deelprojecten en onderzoeken

De leiding van het onderzoeksproject *Misdaad, Geld en Straf* is in handen van prof. mr H. de Doelder, prof. dr. D.J. Hessing en dr. P.J. van Koppen. Het project wordt gecoördineerd door dr. P.J. van Koppen (NSCR). De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de onderzoeken berust echter bij de respectievelijke instituten. Kort samengevat betreft dat de volgende onderwerpen en deelprojecten.

Deelprojecten en onderzoeken bij het NSCR

1-4. FINANCIËLE HUISHOUDING VAN CRIMINELEN. Een onderzoek naar het verwerving-, inkomsten- en uitgavenpatroon van criminelen. Dit deelproject valt uiteen in drie onderzoeken, te weten:

- 2. Overvallen en overvallers
- 3. Bedrijfsleven en milieu
- 4. Drugshandelaren

Plaats: NSCR

Projectleider: dr. P.J. van Koppen

Uitvoering: dr. P.J. van Koppen en dr. R.W.J. Jansen

Het onderzoek *Overvallen en overvallers* omvat meer dan alleen de financiële aspecten. In de opzet is een aantal onderzoeken opgenomen die alle gericht zijn op de relatie tussen overval en overvaller. Het betreft een aantal min of meer losstaande onderzoeken, te weten:

- A. Profielen van overvallen en overvallers
- B. De financiën van de overvaller
- C. De effectiviteit van signaleringen door getuigen
- D. Omgang met opsporing en bewijs

Een belangrijke reden om deze onderzoeken hier bij elkaar te zetten is dat wij in alle genoemde onderzoeken voor een deel dezelfde gegevens zullen gebruiken. Naar verwachting zal in dit onderzoek intensief worden samengewerkt met de CRI.

5. **KAALPLUKKEN ALS STRAF.** Dit is een onderzoek naar de psychologische effecten van het kaalplukken in vergelijking met andere mogelijke straffen.

Plaats: NSCR

projectleiders: dr. P.J. van Koppen en prof.dr. D.J. Hessing

Uitvoering: drs. M. Hildebrand

Hildebrand is aangesteld als AiO. De financiering van de AiO geschied door de Leidse Juridische Faculteit. Als promotores zullen optreden prof.dr. D.J. Hessing en prof.dr. J.A. Michon (directeur NSCR). De dagelijkse leiding is in handen van dr. P.J. van Koppen.

Deelprojecten bij de EUR

6. **JURIDISCHE REGELING VAN HET KAALPLUKKEN.** Dit is een onderzoek naar de werking van de nieuwe wetgeving terzake. Het gaat in dit onderzoek met name om een juridische evaluatie: hoe wordt de regeling toegepast; welke praktische en juridische problemen levert de regelgeving op en hoe kunnen de problemen worden opgelost?

Plaats: EUR

projectleider: prof.mr. H. de Doelder

Uitvoering: mr. C.D. Schaap en mr. V. Mul

7. **FINANCIËLE INSTELLINGEN EN CRIMINEEL GELD: TUSSEN ZELFREGULERING EN OVERHEIDSTOEZICHT.** Een onderzoek naar de manier waarop financiële instellingen met zelfregulering of onder overheidstoezicht kunnen bijdragen aan bestrijding van de organisatiecriminaliteit.

Plaats: EUR

projectleiders: prof.mr. H. de Doelder en prof.dr. D.J. Hessing

Uitvoering: dr. A.B. Hoogenboom

8. **OVER DE GRENZEN TUSSEN LEGALE EN ILLEGALE FINANCIËLE DIENSTVERLENING.** Een onderzoek naar de rol van intermediairs in de financiële wereld.

Plaats: EUR

projectleider: prof.dr. D.J. Hessing en dr. A.B. Hoogenboom

Uitvoering: drs. R.J. van Twist

Deelproject bij het Ministerie van Justitie

9. EVALUATIE 'PLUKZE'-WETGEVING. Dit is een onderzoek dat door het Ministerie van Justitie zal worden uitgevoerd.

Plaats: Ministerie van Justitie (WODC)

Projectleider: mr.drs. J.M. Nelen

De samenwerking is, zoals gezegd, informeel.

D. Deelnemers

Aan het project zal, in de uiteindelijk voorgestelde vorm, meegewerkt worden door (tussen haakjes staat de plaats van tewerkstelling):

- prof. mr H. de Doelder (EUR)
- prof. dr D.J. Hessing (EUR en RUL)
- dr. P.J. van Koppen (NSCR Leiden)
- dr. R.W.J. Jansen (NSCR Leiden)
- dr. A.B. Hoogenboom (EUR)
- drs. V. Mul (EUR)
- drs. M. Hildebrand (NSCR Leiden)
- mr. C.R. Schaap (EUR)
- drs. R.J. van Twist (EUR)
- mr.drs. J.M. Nelen (WODC)
- Een nog aan te stellen onderzoeksassistent voor deelproject 1 (NSCR Leiden)

E. Financiering

Gezien de omvang van het voorgenomen project, kan de financiering niet geheel komen van het NSCR en de Erasmus Universiteit. Wat de vaste staf van het onderzoek betreft, drukken de salariskosten reeds op de reguliere budgetten van de twee instellingen. De econoom (Jansen) wordt gefinancierd uit het reguliere budget van het NSCR. Beide Rotterdamse AiO's zijn opgenomen in het Rotterdamse onderzoekprogramma.

Met de onderzoeken gaan nogal veel niet-personeelskosten gepaard. Dat houdt verband met de onorthodoxe manier waarop het onderzoek verricht moet worden, het internationale karakter van het onderzoek en het te verrichten extensieve empirische onderzoek. Zonder externe financiering zullen deze projecten niet in volle omvang uitgevoerd kunnen worden.

1. Financiële huishouding van criminelen

Het project heeft een looptijd van vier jaar (1994-1998). Het onderzoek zal gefinancierd worden door het NSCR. Naar verwachting zal personeel van de CRI deelnemen aan het onderzoek *Overvallen en overvallers*.

2. Kaalplukken als straf

Het project heeft een looptijd van vier jaar (1994-1998). De financiering van de AiO geschied door de Leidse Juridische Faculteit. De overige kosten van het onderzoek zullen gedragen worden door het NSCR.

3. Juridische regeling van het kaalplukken

Het project heeft een looptijd van vier jaar (1994-1998). De financiering van de AiO geschied door de Rotterdamse Juridische Faculteit.

4. De rol van financiële instellingen

Het project heeft een looptijd van vier jaar (1994-1998). Aan het onderzoek wordt door de Stichting Maatschappij en Politie, de divisie CRI van het Korps Landelijke Politiediensten, het ministerie van Justitie en de Nederlandse Vereniging van Banken financieel bijgedragen.

5. De grenzen van illegale financiële dienstverlening

Het project heeft een looptijd van vier jaar (1994-1998). De financiering van de AiO geschied door de Rotterdamse Juridische Faculteit.

9. Evaluatie 'plukze'-wetgeving

Dit is een onderzoek dat door het Ministerie van Justitie zal worden uitgevoerd.

1. Financiële huishouding van criminelen

Dr. R.W.J. Jansen
Dr. P.J. van Koppen
*Nederlands Studiecentrum Criminaliteit
en Rechtshandhaving (NSCR) Leiden*

Het lijkt dienstig van meet af aan een onderscheid te maken tussen georganiseerde en niet georganiseerde criminelen. De Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) maakt op grond van een aantal criteria een onderscheid tussen laag georganiseerde, middel-hoog georganiseerde en hoogst georganiseerde criminelen. In zijn jaarverslag over 1991 wordt een ruwe schatting gedaan van 439 bestaande drugsgroeperingen. Zestig procent hiervan zou tevens betrokken zijn bij andere illegale activiteiten. De CRI kwalificeert er 54 als hoogst georganiseerd (Centrale Recherche Informatiedienst, 1992, pp. 17-18, 20).

Het jaarverslag van de CRI over 1992 vermeldt een verdubbeling van het aantal overvallen sinds 1986. Het percentage opgeloste overvallen is gedaald van 37 procent in 1988 tot 19 procent in 1992. In het jaarverslag over 1991 wordt het standpunt ingenomen dat ook overvallen behoren tot de georganiseerde misdaad (anders: Kroese en Staring, 1993). Van de bekende overvalgroepen heeft 16 procent (18 groepen) de kwalificatie "hoogst georganiseerd" gekregen (Centrale Recherche Informatiedienst, 1992, p. 33). Uit de inventarisaties van deze dienst blijkt het bestaan van 98 hoog georganiseerde groepen in 1993 (Centrale Recherche Informatiedienst, 1993, p. 7).

Milieudelicten met chemisch afval lijken meer dan overvallen ondernemingsgewijs te worden uitgevoerd. Deze ondernemingen kenmerken zich door een hoge mate van verwevenheid met het legale bedrijfsleven en met de overheid, hetgeen onder andere blijkt uit een gemengde administratie (Recherche Adviescommissie, 1992, p. 9).

In het algemeen richten wij ons in dit onderzoek op de volgende probleemstelling:

Hoe verloopt het – legale en illegale – inkomstenpatroon en uitgavenpatroon van criminelen.

Uit de probleemstelling leiden wij de navolgende deelvragen af:

- a. Hoe verwerven criminelen hun inkomsten?
- b. Wat is de omvang van de criminele winsten?
- c. Waaraan geven zij hun inkomen uit?
- d. Welke rol speelt de stand van hun vermogen bij het ondernemen van criminele activiteiten?
- e. Wat zijn de sociaal-economische achtergronden van criminelen?

- f. Welke rol spelen verwachte (financiële) sancties bij het besluit tot het ondernemen van criminele activiteiten?
- g. Wat zijn de maatschappelijke verliezen ten gevolge van de activiteiten van criminelen?

Voor wat betreft de vergelijking tussen niet-georganiseerde en georganiseerde criminelen, leidt dit tot de volgende deelvragen:

- h. Welke omgevingsvariabelen verklaren het ontstaan van een team van criminelen?
- i. Wat zijn de organisatiekenmerken van een criminele organisatie?
- j. Kan de organisatiegraad van criminele organisaties kwantitatief worden vastgesteld?
- k. Wat is de mate van verwevenheid van de misdaadeconomie met de officiële economie?
- l. Hoe legaliseren georganiseerde criminelen hun inkomsten?
- m. In hoeverre is er sprake van infiltratie in de rijksoverheid?

Bij deze probleemstelling plaatsen wij op voorhand de volgende aantekeningen.

A. Deelonderzoeken

Hierachter wordt een nadere uitwerking gegeven van de voorgestelde deelonderzoeken. Het betreft onderzoeken naar overvallers, drugshandelaren en naar overtreders van milieuwetgeving. Het onderzoek naar overvallers verdient een aantekening: een deel van het onderzoek betreft andere aspecten van overvallen dan direct financiële. Feitelijk maken die delen van het onderzoek geen deel uit van het hier voorgestelde project. Voor de volledigheid zijn die echter wel hierachter opgenomen.

B. Wetenschappelijke relevantie

Empirisch onderzoek naar de financiële huishouding van criminelen leidt tot het verwerven van inzicht in de factoren van invloed op de individuele evaluatie van de verwachte kosten en baten, en de organisatie van criminele activiteiten. Deze inzichten dragen bij aan de ontwikkeling van de misdaadanalyse als beleidsinstrument voor de preventie van georganiseerde en ongeorganiseerde misdaad.

C. Maatschappelijke relevantie

Een economische stelsel kan slechts voortbestaan als deze is ingebed in een geheel van rechtsregels. Criminele huishoudingen overschrijden deze regels en tasten daarmee het vertrouwen in de rechtsorde aan.

2. Overvallen en Overvallers

Dr. P.J. van Koppen

Dr. R.W.J. Jansen

*Nederlands Studiecentrum Criminaliteit
en Rechtshandhaving (NSCR) Leiden*

Inleiding

In 1992 zijn in Nederland 2262 overvallen gepleegd (Centrale Recherche Informatiedienst, 1993). In het eerste half jaar van 1993 is dat aantal alweer gestegen met 18 procent ten opzichte van het eerste half jaar van 1992 (*Overvallen in Nederland*, 1993). Onder een overval wordt hier verstaan 'het met geweld of bedreiging met geweld, wegnemen of afpersen van enig goed gepleegd tegen personen in een afgeschermd ruimte of op een gepland/georganiseerd transport, of de poging daartoe' (*Overvallen in Nederland*, 1993, p. 20).¹

Het onderzoek naar overvallen en overvallers heeft zich tot nu toe vooral geconcentreerd op de (sociale) achtergronden van overvallers en hun motivatie tot het plegen van overvallen (Van de Bunt & Beijers, 1993; Dijksterhuis & Janssen, 1976; Van den Eshof en Vledder, 1991; Feeney, 1986; Gabor *et al.*, 1987; Kapardis, 1989; May, 1974; Servay & Rehm, 1986). De overval zelf en de invloed daarvan op het leven van de overvaller is vrijwel buiten beeld gebleven. Alleen hebben Kroese en Staring (1993) recent een poging ondernomen om inzicht te krijgen in de relatie tussen de manier waarop overvallen worden gepleegd en de daders.

In de opzet is een aantal onderzoeken opgenomen die alle gericht zijn op de relatie tussen overval en overvaller. Het betreft een aantal min of meer losstaande onderzoeken, te weten:

- A. Profielen van overvallen en overvallers;
- B. De financiën van de overvaller;
- C. De effectiviteit van signalementen door getuigen;
- D. Omgang met opsporing en bewijs.

Een belangrijke reden om deze onderzoeken hier bij elkaar te zetten is dat wij in alle genoemde onderzoeken voor een deel dezelfde gegevens zullen gebruiken. Hier wordt alleen ingegaan op het deel dat betrekking heeft op de financiën van de overvallen. Voor de overige delen van dit onderzoek is een omschrijving beschikbaar.

---

1. Volgens deze definitie is straatroof dus geen overval.

De basis voor dat onderzoek moet derhalve bestaan uit zaken waarin van zowel daad als dader voldoende kenmerken bekend zijn. Dat beperkt het onderzoek in eerste instantie tot zaken waarin de dader in ieder geval is aangehouden. In welke mate die zaken essentieel verschillen van zaken waarin de dader uit handen van de politie is gebleven, is niet geheel duidelijk. Er zijn echter wel enige aanwijzingen dat zij in veel opzichten overeen komen (zie West & Farrington, 1973). In eerste instantie zullen wij er daarom vanuit gaan dat de resultaten van het onderzoek gegeneraliseerd kunnen worden naar zaken waarin de dader nog niet is aangehouden.

De basis voor het onderzoek zal zijn het materiaal dat op permanente basis wordt verzameld in het Landelijke Overvallen Registratie Systeem van de Afdeling Recherche Expertise Geweld en Diefstal van het Korps Landelijke Politiediensten, Divisie Centrale Recherche Informatie.

A. Probleemstelling en deelvragen

Het zal duidelijk zijn dat voor een goed inzicht in de financiële huishouding van overvallers onderzoek op het niveau van zowel de individuele overvaller en overval, als op geaggregeerd niveau nodig is. Bij het onderzoek gaan wij uit van de volgende probleemstellingen:

(A) Welke psychische en sociaal-economische kenmerken van overvallers zijn van belang voor hun inkomsten- en bestedingsgedrag?

Uit deze probleemstelling leiden wij de volgende deelvragen af:

- (A1) Hoeveel inkomsten verwerft een overvaller gemiddeld uit een overval?
- (A2) Hoeveel inkomsten verwacht een (bank)overvaller te verkrijgen uit een overval?
- (A3) Verwacht een overvaller dat de inkomsten uit een overval hoger zijn dan eventuele legale inkomsten?
- (A4) Hoe hoog acht een overvaller het verschil tussen zijn illegale inkomsten en zijn legale inkomen uit voor hem of haar passende arbeid (subjectieve schatting uurloon)?
- (A5) Verwerft de overvaller nog inkomsten uit illegale nevenactiviteiten, zoals bijvoorbeeld de handel in drugs?
- (A6) Zijn de illegale inkomsten een noodzakelijke aanvulling op het legale inkomen?
- (A7) Waaraan besteedt een overvaller zijn legale en illegale inkomsten?

(B) Welke psychologische en economische factoren zijn van invloed op het besluit tot het plegen van een overval?

- (B1) Beschouwt de overvaller zichzelf als een risico-mijdende, een risico-zoekende of risico-neutrale persoonlijkheid?
- (B2) Hoe hoog schat de overvaller de kans op aanhouding in?
- (B3) Neemt de psychische voldoening van een geslaagde overval toe bij een stijging van de pakkans?
- (B4) Hoe hoog schat de overvaller de kans op een veroordeling in?

- (B5) Wat is de relatie tussen enerzijds de buit en anderzijds de psychologische, sociale en economische kenmerken van de overvaller?
- (B6) Hoe beïnvloedt het verloop van overvallen en de buit de beslissing om tot het plegen van een (volgende) overval over te gaan?
- (B7) Wat is in verschillende territoriale eenheden de relatie tussen enerzijds het aantal overvallen en anderzijds de kasvoorraad bij banken, het gemiddeld inkomen per hoofd, de werkgelegenheid, en de verdeling van de publieke middelen voor de politie?
- (B8) Wat is op internationaal niveau de relatie tussen enerzijds het aantal overvallen en anderzijds de dichtheid van het netwerk van banken, het gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking, de werkgelegenheid, en de besteding van publieke middelen aan de politie?

B. Fasering onderzoek

In het onderzoek ondernemen wij eerst de volgende stappen. In het Landelijk Overvallen Registratie Systeem van de Afdeling Recherche Expertise Geweld en Diefstal van het Korps Landelijke Politiediensten, Divisie Centrale Recherche Informatie wordt routinematig informatie bijgehouden over gepleegde overvallen en de aangehouden daders. In het systeem zitten nu min of meer complete gegevens van 2000 overvallen. Met behulp van dit bestand zal in eerste instantie geprobeerd worden de te verwachten relaties tussen variabelen nader uit te werken. Uit deze fase moet een definitieve variabelenlijst voortkomen en een eerste analyse-schema.

In de volgende fase wordt een aselechte steekproef getrokken uit overvallen waarvan de dader bekend is en wordt geprobeerd een wat definitiever versie van het profiel in elkaar te zetten. De gegevens worden daarom verzameld op basis van de strafdossiers.

C. Steekproef en analyse

De kern van dit onderzoek is de empirische fase. Voor een analyse als de voorgestelde moet er rekening mee worden gehouden dat over veel overvallen eenvoudigweg geen informatie beschikbaar is of veel variabelen niet van toepassing zijn. Dat levert in het data-bestand een groot aantal ontbrekende gegevens op. Vergroting van de steekproef kan deze lacune verhelpen. Op basis van de ervaringen die Paul van den Eshof met het databestand van de CRI heeft, zou een steekproef van 500 tot 1000 overvallen voor het onderzoek nodig zijn. Gezien het aantal opgeloste zaken in elk jaar en het werk dat met analyse van een dergelijk aantal dossiers gemoeid is, lijkt het verstandig Fase 2 in twee stappen te doorlopen: eerst uit een bepaald jaar een beperkte steekproef te nemen (bijvoorbeeld ergens tussen de 300 en 500) en pas als die steekproef veelbelovend blijkt (maar toch niet voldoende gegevens oplevert) uit de overvallen die in het daarop volgende jaar zijn gepleegd het tweede deel van de steekproef te nemen.

De omvang van de steekproef zou betekenen dat uit een bepaald jaar alle of vrijwel alle opgeloste overvallen daarin moeten worden opgenomen. De keuze van het jaar hangt van drie factoren af: (a) hoe langer geleden een overval is gepleegd, hoe moeilijker het zal zijn het dossier te achterhalen; (b) hoe langer geleden een overval is gepleegd, hoe groter de kans dat de daders zijn aangehouden en dus hoe meer de steekproef zal lijken op een steekproef uit alle overvallen/overvallers; en (c) de beschikbare gegevens bij de

CRI variëren van jaar tot jaar. Vooralsnog stellen wij voor het onderzoek in eerste instantie te baseren op overvallen die in 1991 zijn gepleegd.

De analyses worden, zoals gezegd, uitgevoerd op de individuele overvaller, op individuele overvallen en series van overvallen en op geaggregeerd niveau. Dit laatste geldt vooral voor Deelvraag B7. Wij staan daarvoor een toepassing voor van een (aangepaste) versie van het model van Ozenne voor. Zijn model biedt de mogelijkheid om overvallen op geldinstituten en andere objecten op verschillende territoriale niveaus (stad, postcode-district en provincie) te onderzoeken met tijdreeksgegevens. Van Tulder constateert in zijn onderzoek dat regionaal-economische verschillen van invloed zijn op de (geregistreerde) criminaliteit (Van Tulder, 1985, p. 131, 139). Het vergelijkend landen onderzoek naar overvallen in Deelvraag B8 maakt eveneens gebruik van geaggregeerde gegevens. Overvallen op geldinstituten en andere objecten kunnen waarschijnlijk worden verklaard met macro-economische gegevens.

D. Overige gegevens

Gegevens voor de toepassing van een gewijzigde versie van het model van Ozenne zijn aanwezig bij de Centrale Recherche Informatiedienst. Deze dienst heeft in het verleden cijfers gepubliceerd over overvallen per provincie en naar de aard van het object voor de periode 1988 tot en met 1992 (CRI, 1991, p. 33; 1992, pp. 14-15). Daarnaast publiceert de Groepsriminaliteit en Overvallen Centrale (GOC) van deze dienst cijfers in niet openbare jaarverslagen (Mertens en De Leve, 1991, p. 25). Het Centraal Bureau voor de Statistiek publiceert zijn regionaal economische statistiek jaarlijks in het Regionaal Statistisch Zakboek. Voor gegevens over de buit per provincie/stad is de medewerking nodig van de Nederlandse Vereniging van Banken of de werkgroep Justitie-Banken (Openbaar Ministerie, 1991, p. 45).

Het ontbreken van internationaal vergelijkbare statistieken bemoeilijkt het onderzoek enigszins. De Nederlandse Vereniging van Banken bezit informatie over het overvalrisico van bankkantoren in verschillende Westeuropese landen (Mertens en De Leve, 1991, p. 6). Internationale sociaal-economische gegevens voor dit onderzoek zijn te vinden in verschillende OESO-publikaties (bijvoorbeeld: Historical Statistics, Labour Force Statistics en National Accounts).

Voor het onderzoek naar individuele overvallers en overvallen en series overvallen zullen wij in eerste instantie gegevens verzamelen uit de al eerder genoemde steekproef van dossiers. Het kan echter verwacht worden dat daarnaast interviews met overvallers nodig zullen zijn. Of dat het geval is, zal na de analyses van de dossiers blijken.

E. Organisatie van het onderzoek

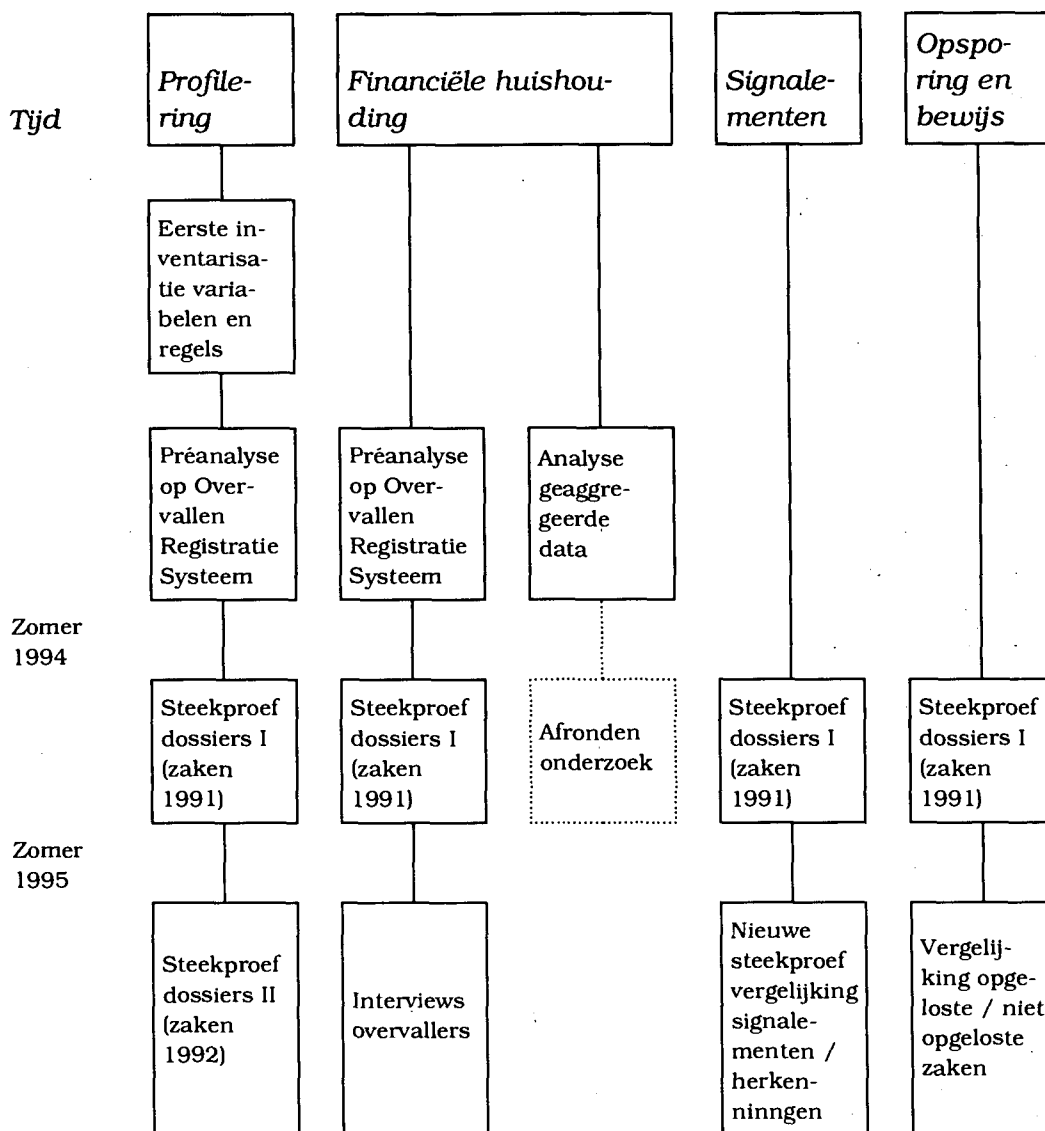
Zoals hierboven is gebleken, is de kern van de hier voorgestelde onderzoeken een grote steekproef van dossiers. Voor de uitvoering van dat onderzoek is samenwerking met de CRI essentieel. Met Paul van den Eshof is besproken dat zijn afdeling tevens graag een deel van de onderzoek (te weten A. Profielen van overvallen en overvallers en D. Omgang met opsporing en bewijs) gezamenlijk met ons uitvoert.

De basis voor het trekken van de steekproef zal zijn het materiaal dat op permanente basis wordt verzameld in het Landelijke Overvallen Registratie Systeem van de Afdeling Recherche Expertise Geweld en Diefstal van het Korps Landelijke Politiediensten, Divisie

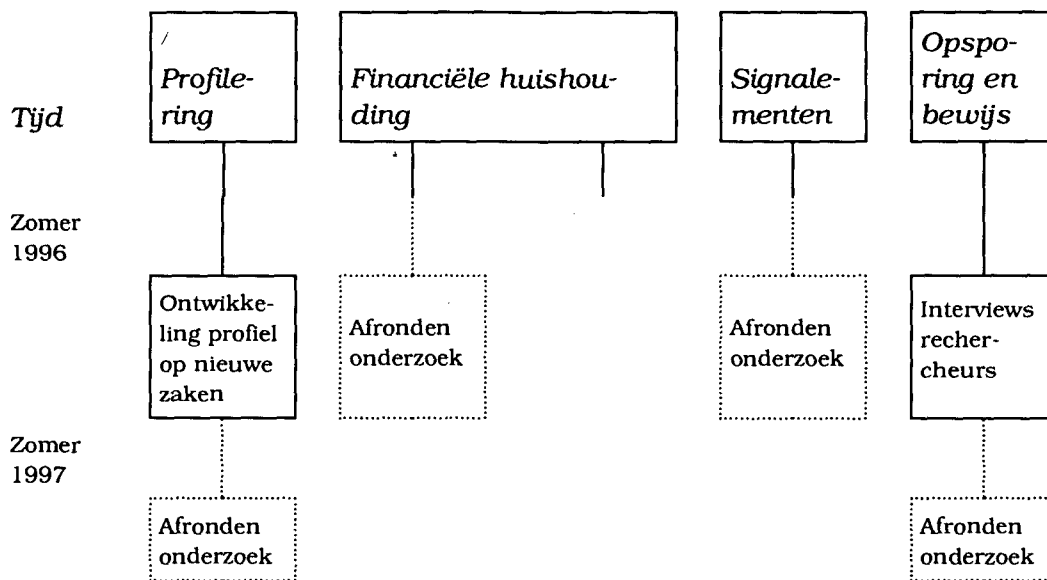
Centrale Recherche Informatie. Zonder dat bestand is het zeer lastig bij andere instanties de zaken waarin een overval een rol speelt te achterhalen. Als toestemming is verkregen, kunnen de eerste analyses gedraaid worden op het genoemde bestand. Op basis daarvan kan de variabelen-lijst worden bijgesteld.

Voor het onderzoek zal ruime medewerking nodig zijn van zowel politie, openbaar ministerie als rechterlijke macht. Formeel moet in ieder geval toestemming van het Ministerie van Justitie verkregen worden. Daarnaast is het verstandig vooraf overleg te plegen met het Ministerie van Justitie (Mevr. mr W.C.J.M. Franssen) en tevens met het CDWO (Dr. Ph. Eijlander), stafbureau Openbaar Ministerie (mr F.W.M. van Straelen), de Nederlandse Vereniging van Banken (Mr. B. Jacobs) en het Landelijk Platform Stop Overvallen Criminaliteit (Dhr. R.P.J. Gräeve).

F. Tijdschema gehele onderzoek Overvallen en overvallers

G. Financiering

Aan het onderzoek zijn tot de zomer van 1995 de volgende kosten verbonden:

1. Analyse en codering van de dossiers. Uitgegaan wordt van 500 dossiers. Wij schatten dat per dossier, inclusief het vinden van het dossier, 1 werkdag nodig is. Dat betekent dat voor deze analyse ongeveer 2,5 mensjaar nodig is.
2. Het is technisch vrijwel onmogelijk om het onderzoek uit te voeren op kopieën van dossiers die naar het NSCR worden gestuurd. Bovendien zal daarvoor waarschijnlijk geeneens toestemming worden verkregen. Het onderzoek zal derhalve met nogal wat reiskosten gepaard gaan.
3. Voor de organisatie en uitvoering van het onderzoek lijkt daarnaast nodig een 0,5 onderzoeksassistent.
4. Voor een deel van de analyse van het eerste onderzoek is de aanschaf nodig van een afstandenbestand, dat verkocht wordt door de PTT-Post. Te verwachten kosten f367,25 (ex. BTW).

3. Bedrijfsleven en milieu

Dr. R.W.J. Jansen

Dr. P.J. van Koppen

*Nederlands Studiecentrum Criminaliteit
en Rechtshandhaving (NSCR) Leiden*

A. Subjectieve factoren

Aansluitend bij de besproken economische en criminologische theorievorming over organisatiecriminaliteit en milieu formuleren wij de volgende probleemstellingen over overtredingen van de Wet chemische afvalstoffen van 1977:

- (A) Wat is de invloed van subjectieve factoren op de besluitvorming van ondernemingen over het naleven van de Wet chemische afvalstoffen van 1977?

Uit deze probleemstelling leiden wij de volgende deelvragen af:

- (A1) Wat is de gepercipieerde kans dan wel zwaarte van formele sancties?
- (A2) Wat is de gepercipieerde kans dan wel zwaarte van informele sancties?
- (A3) Wat is de gepercipieerde kans dan wel zwaarte van het verlies aan zelfrespect?
- (A4) Hoe hoog zijn de gepercipieerde kosten verbonden aan naleving van regels?
- (A5) Hoe hoog zijn de verwachte baten van regelovertreding?
- (A6) Wat zijn de morele opvattingen over milieudelicten?
- (A7) In welke mate worden de milieuwetgeving en de verantwoordelijke autoriteiten als legitiem ervaren?
- (A8) Wat zijn de contextuele kenmerken van het milieudelict?
- (A9) Hoeveel milieudelicten heeft de onderneming in het verleden gepleegd?

De beantwoording van deze deelvragen vindt plaats met hypothetische scenario's. Deze aanpak behandelen wij in de navolgende paragraaf.

Paternoster en Simpson (1993) en Smettan (1992) bepleiten een empirische toetsing met hypothetische scenario's van delicten. De scenario's beschrijven misdrijven, die fictieve organisaties hebben gepleegd in nader gespecificeerde situaties. Hierover worden vragen gesteld naar de morele aanvaardbaarheid, en de verwachte kosten en baten.

Op deze wijze worden context-specifieke waarden gemeten van verklarende variabelen (Paternoster en Simpson, 1993, pp. 37-58). De scenario-benadering is reeds toegepast door Klepper en Nagin (1989), Braithwaite en Makkai (1991), en Smettan (1992). Zij hebben achtereenvolgens onderzoek verricht naar belastingontduiking (Klepper en Nagin, 1989, pp. 721-746), naar regelnaleving door verpleeghuizen (Braithwaite en Makkai, 1991, pp.7-39), naar economische delicten (Smettan, 1992).

Wij sluiten ons voor dit onderzoek aan bij de (methodologische) werkwijze van Smettan. Voor het ontwikkelen van hypothetische scenario's gebruikt hij bestaand juridisch materiaal over economische delicten. Hieruit neemt hij details over en voegt deze opnieuw bij elkaar. Bij het ontwikkelen van de scenario's spelen juridische begrippen geen rol.

Smettan beperkt de hypothetische scenario's tot drie dimensies, namelijk: strafrisico, kosten en opbrengsten. Een gefingeerde persoon bevindt zich in een omstandigheid, dat hij een geldbedrag kan verdienen met het verrichten van een illegale handeling. Er bestaat een zeker risico dat de toezichhoudende autoriteiten handeling ontdekken. Het risico varieert tussen zéér laag en zéér hoog. Besluit de gefingeerde persoon de illegale handeling niet te verrichten, dan treden er geen gevolgen op. Ontdekken de autoriteiten het delict niet, dan realiseert deze persoon een winst. Bij ontdekking volgt een vaste straf.

Smettan onderscheidt voor elke dimensie drie fasen, zodat er 27 hypothetische scenario's ontstaan. De scenario's zijn naar de drie dimensies geordend. Hij gebruikt een niet nader ingedeelde schaal als meetinstrument. Deze schaal verschaft de respondent de grootst mogelijke vrijheid bij het beoordelen van de scenario's en maakt het mogelijk om metingen op intervalniveau uit te voeren. Per scenario stelt hij zeven vragen, die betrekking hebben op de beoordeling van de situatie, de bereidheid van de gefingeerde persoon, en de aanbeveling tot het al dan niet plegen van een delict. De antwoorden relateert hij aan de gepercipieerde kosten, opbrengsten, en strafrisico. Om deze te bepalen ontwikkelt hij een vragenlijst over persoonlijkheidskenmerken (o.a. een Machiavellisme-schaal). Zijn benadering maakt het mogelijk om intra-individuele variaties (constante personen) en interindividuele variaties (constante situaties) te bepalen (Smettan, 1992, pp. 119-134).

B. Objectieve factoren

Aansluitend bij de boven besproken economische en criminologische theorievorming over organisatiecriminaliteit en milieu formuleren wij de volgende probleemstellingen over overtredingen van de Wet chemische afvalstoffen van 1977:

- (B) Wat is de invloed van objectieve factoren op de besluitvorming van ondernemingen over het naleven van de Wet chemische afvalstoffen van 1977?

Uit deze probleemstelling leiden wij de onderstaande deelvragen af:

- (B1) Hoeveel ondernemingen worden voor het eerst verdacht van een milieudelict?
- (B2) In hoeveel gevallen is er sprake van recidiverende ondernemingen?
- (B3) Wat zijn de financiële kenmerken van de verdachte ondernemingen?
- (B4) Welke straffen en strafmaten hanteert de rechter?

- (B5) Hoe hoog is het ontnomen wederrechtelijk voordeel?
- (B6) Wat is de kasstroom van de ondernemingen voor en na een veroordeling?
- (B7) Dwingt een boete ondernemingen tot naleving van de wetgeving?

C. Analyse-eenheid

De analyse-eenheid in Probleemstelling A is het individu (directielid/commissaris/respondent uit een steekproef) en in Probleemstelling B is dat de onderneming. Voor de beantwoording van Probleemstelling A zijn wij voorstander voor het nemen van een representatieve steekproef van ondernemingen uit de chemische industrie (Een andere optie bestaat uit het nemen van een steekproef uit Wca-vergunninghouders). Aan de directies en/of raden van commissarissen van deze ondernemingen leggen wij een vragenlijst met een aantal hypothetische scenario's voor. Ten behoeve van de vergelijkbaarheid zouden wij de hypothetische scenario's ook nog eens kunnen laten beoordelen door een steekproef uit een studentenpopulatie. De hypothetische scenario's hebben wij ontwikkeld op basis van de jurisprudentie en dossieronderzoek bij de Centrale Recherche Informatiedienst en het Centraal Landelijk Informatiepunt Milieudelicten. Daarnaast nemen wij vragen op naar de financiële omstandigheden en de organisatiekenmerken van de onderneming.

Ter beantwoording van Probleemstelling B stellen wij voor om een representatieve steekproef te trekken uit ondernemingen, die worden verdacht van een overtreding van de Afvalstoffenwet van 1977 en de Wet chemische afvalstoffen van 1976. Met de steekproef willen wij eveneens informatie verwerven over de juridische structuur, de organisatiestructuur, het bestaan en de omvang van internationale transacties, de financiële administratie, de aanwezigheid en opzet van een stoffenregistratie, de bevoegdheden van het leidinggevend personeel, een financiële sanctie (hoogte) of een sepot. Voor een beter inzicht zouden wij de resultaten van de steekproef kunnen aanvullen met enkele case-studies.

D. Beschikbaarheid van gegevens

Voor de steekproef bij Probleemstelling A worden de adressen van ondernemingen opgevraagd bij de verschillende branche-organisaties. Wij denken onder andere aan de Nederlandse Associatie van Farmaceutische Industrie, de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie, de Nederlandse Vereniging van Bleekmiddelfabrikanten, en de Vereniging van de Nederlandse Aardolie-Industrie. De NV Databank van de Kamer van Koophandel beschikt over bedrijfseconomische gegevens (de afgelopen vier jaar) en milieu-informatie per bedrijf. Voor de adressen van directeuren en commissarissen moet contact worden opgenomen met het Nederlands Centrum van Directeuren en Commissarissen (NCD) te Badhoevedorp.

De Centrale Recherche Informatiedienst en het Landelijk Informatiepunt Milieudelicten beschikken over dossiers, die mogelijk bruikbaar zijn bij het ontwikkelen van hypothetische scenario's. Het CLIM heeft reeds schriftelijk medegedeeld eventueel medewerking te zullen verlenen aan de uitvoering van een onderzoek (Staatstoezicht op de Volksgezondheid, Brief HIMH/HM/Zeb/jb, 17 november 1993).

Voor de steekproef bij Probleemstelling B biedt het Communicatiesysteem OM-Parket Administratiesysteem (COMPAS) de mogelijkheid om milieu-overtreders op te sporen

en informatie te verzamelen over het aantal ingeschreven milieuzaken naar de wet, de opsporingsinstantie en de afdoening (Slotboom, Essers en Aidala, 1992, pp. 1-9). De koppeling van COMPAS aan het Gouden Delta-systeem maakt het mogelijk om aanvullende gegevens op te vragen (Tweede Kamer, 1992-1993, 22343, nr. 11, p. 26). Voor het gebruik van COMPAS moet officieel toestemming worden aangevraagd bij het Ministerie van Justitie/de betreffende officier van justitie/het hoofd van de parketorganisatie. De gegevens over ondernemingen verkregen met COMPAS zullen moeten worden getoetst aan het Algemeen Documentatieregister van het ministerie van Justitie.

4. Drugshandelaren

Dr. R.W.J. Jansen

Dr. P.J. van Koppen

*Nederlands Studiecentrum Criminaliteit
en Rechtshandhaving (NSCR) Leiden*

Inleiding

De handel in drugs geldt als een winstgevend onderdeel van de Nederlandse criminele sector van de economie. De georganiseerde misdaad domineert deze handel en investeert een gedeelte van de behaalde winsten in de legale economie. De gevolgen hiervan zijn oneerlijke concurrentie en afhankelijkheid van criminele organisaties. Redenen genoeg om drugshandelaren aan een nader onderzoek te onderwerpen en hun criminele vermogen te bepalen. Drugshandelaren moeten immers hun inkomsten uit de handel in drugs niet alleen afwegen tegen de financiële sancties, maar ook tegen hun arbeidsmarktperspectieven, hun loon/salarisderiving tijdens en na gevangenschap, en hun morele kosten. Hieruit vloeit de vraag voort of de handel in drugs wel zo rendabel voor hen is. Opmerkelijk is dat er momenteel vrijwel geen studies bestaan naar het aantal mensen dat betrokken is bij de handel in drugs, hun inkomsten en de plaats ervan in hun carrière. Dit onderzoek bevat twee deelonderzoeken. Het eerste deelonderzoek richt zich onder andere op de opbrengsten en kosten van de drugshandel en de plaats van deze factoren in de individuele besluitvorming van de drugshandelaar; het tweede deelonderzoek houdt zich bezig met de inkomensontwikkeling na een veroordeling voor handel in drugs.

A. Perceptie van opbrengsten en kosten

De benaderingen van zowel Reuter, MaCoun en Murphy (1990) en Smettan (1992) zijn aanvullend. Immers de resultaten uit het onderzoek naar de criminele inkomsten en vermogens kunnen worden gebruikt in het twee-fasenmodel. Soortgelijk onderzoek zou ook in Nederland moeten worden verricht naar de handel in drugs (en andere economische misdrijven). Wij gaan uit van de volgende probleemstelling:

(A) Wat is de invloed van de gepercipieerde illegale opbrengsten, de gepercipieerde kosten, en het risico op de individuele bereidheid om drugs te verhandelen?

Uit deze probleemstelling leiden wij de volgende deelvragen af:

- (A1) Hoeveel inkomsten verwacht een drugshandelaar te verkrijgen uit de verkoop van drugs?
- (A2) Verwacht een drugshandelaar dat de inkomsten uit de verkoop van drugs hoger zijn dan eventuele legale inkomsten?
- (A3) Hoe hoog acht een drugshandelaar het verschil tussen zijn illegale inkomsten en zijn legale inkomen uit voor hem of haar passende arbeid (subjectieve schatting uurloon)?
- (A4) Verwerft een handelaar in drugs nog inkomsten uit illegale nevenactiviteiten?
- (A5) Zijn de illegale inkomsten een noodzakelijke aanvulling op het legale inkomen?
- (A6) Waaraan besteedt een drugshandelaar zijn legale en illegale inkomsten?
- (A7) Hoe hoog zijn de (verwachte) kosten verbonden aan het verhandelen van drugs?
- (A8) Hoe hoog schatten drugshandelaren hun kans op veroordeling in?
- (A9) Hoe hoog schat de drugshandelaar zijn illegale vermogen in?
- (A10) Hoe hoog acht de drugshandelaar de kans dat de rijksoverheid zijn illegale vermogen ontnemt?
- (A11) Wat zijn de (verwachte) morele kosten?

De beantwoording van deze deelvragen vindt plaats met behulp van een vragenlijst met onder andere hypothetische situaties. Na de beantwoording van de deelvragen is het mogelijk om de invloed van de opbrengsten, de kosten en het risico te bepalen op de individuele bereidheid om drugs te verhandelen.

B. Veroordeling en levenscyclus

Aansluitend bij de theorievorming van Nagin en Waldfogel formuleren wij de navolgende probleemstelling:

- (B) Wat is de invloed van een veroordeling voor handel in drugs op de inkomstenontwikkeling gedurende de levenscyclus van een drugshandelaar?

Uit deze probleemstelling leiden wij de volgende deelvragen af:

- (B1) Wat is de relatie tussen enerzijds gevangenisstraf en anderzijds leeftijd, sociaal-economische status, strafrechtelijk verleden en inkomsten uit de handel in drugs?
- (B2) Wat is de relatie tussen enerzijds boete en anderzijds leeftijd, sociaal-economische status, strafrechtelijk verleden en inkomsten uit de handel in drugs?
- (B3) Wat is de relatie tussen enerzijds inkomen voor een veroordeling en anderzijds leeftijd, sociaal-economische status, strafrechtelijk verleden en inkomsten uit de handel in drugs?
- (B4) Wat is de relatie tussen enerzijds inkomen na een veroordeling en anderzijds leeftijd, sociaal-economische status, strafrechtelijk verleden en inkomsten uit de handel in drugs?
- (B5) Hoe verhouden het illegale inkomen danwel het illegale vermogen (wederrechtelijk verkregen voordeel) zich tot de gehoorzaamheidsrente?

De beantwoording van deze deelvragen vindt plaats met behulp van een vragenlijst.

C. Beschikbaarheid van gegevens

Wij verzamelen de benodigde informatie met een representatieve steekproef uit een populatie van overtreders van de Opiumwet. Wij concentreren ons op personen, die zijn veroordeeld in 1991 en/of 1992. De steekproef nemen wij in eerste instantie uit een dossierbestand/Algemeen Documentatieregister van het ministerie van Justitie. Vervolgens zouden wij voor additionele gegevens de betrokkenen kunnen interviewen bij reclasseringsinstellingen.

Daarnaast verzamelen wij gegevens van reclasseringsinstellingen. Actief op dit terrein zijn de Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen, het Leger des Heils en het Consultatiebureau voor Alcohol en Drugs. Deze instellingen beschikken over een Reclasseringsinformatiesysteem(RIS), waarmee persoonskenmerken van reclasseringscliënten (leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, nationaliteit en opleiding) kunnen worden opgespoord.

5. Kaalplukken als straf

Drs. M. Hildebrand
*Nederlands Studiecentrum Criminaliteit
en Rechtshandhaving (NSCR) Leiden
Juridische Faculteit Rijksuniversiteit Leiden*

A. Onderzoeksvragen

Bij het onderzoek naar de psychologische effecten van financiële straffen gaat het om de relatie tussen de strafoplegger en de bestrafte, waarbij financiële straffen alleen beoordeeld kunnen worden in verhouding tot andere vormen van straf. Tevens is voor een onderzoek naar financiële straffen inzicht in de financiële huishouding van criminelen van belang.

In dit stadium kan een aantal tentatieve onderzoeksvragen worden geformuleerd. Bij het ontnemen van wederrechtelijk verkregen voordeel uit misdrijven kan een aantal vragen worden gesteld over de strafopleggende partij:

1. Wat is het primaire doel van het opleggen van een financiële straf in verhouding tot een gevangenisstraf? Is dat bedoeld als een strafeffect, het voorkomen dat er onterecht geldelijk gewin na een eventuele gevangenisstraf wordt genoten, of gaat het er vooral om het geleden verlies te compenseren?
2. Welke relatie wordt er door de strafopleggende partij gelegd tussen financiële en niet-financiële straffen?

en over de te straffen partij:

3. In welke mate wordt een financiële straf – vergeleken met een gevangenisstraf – na een misdrijf om geldelijk gewin gepercipieerd als een sanctie, als een ruilhandel met de overheid, een extra-belasting op verkregen winsten, een verzekeringspremie?
4. In welke mate en op welke momenten wordt er in het rationele schema van het misdrijf om geldelijk gewin rekening gehouden met de kosten van financiële straffen en wat is de aard van deze perceptie of handeling?

Gezien het economische karakter van de straf lijkt het in eerste instantie zinvol om bij het ontwerpen van (alternatieve) verklaringsmodellen vooral gebruik te maken van klassieke economische modellen (zie Becker, 1968; Ehrlich, 1973; Stigler, 1974; en Van Tulder, 1986). Vooral in deze modellen wordt immers rekening gehouden met de te verwachten baten uit het misdrijf, en in sommige modellen wordt bovendien een optimale kosten-baten

ratio voor de bestrijding van criminaliteit als structureel onderdeel van het model beschouwd.

5. In welke mate creëert de financiële sanctie zelf een (nieuwe) prikkel om via misdrijf het verlies te compenseren?
6. In welke mate wordt recidive bij deze vormen van misdrijven beïnvloed door financiële straffen?

B. Onderzoeksopzet

Het onderzoeksproject dat hier wordt voorgesteld zal grotendeels bestaan uit empirisch onderzoek. Dat zal niet één groot onderzoek met één methode zijn, maar een serie kleinere onderzoeken met een diversiteit aan methodes. Daaraan ligt niet alleen de diversiteit van de vraagstelling ten grondslag, maar vooral de noodzaak op dit gebied zowel wat diepgravender (en dus gecontroleerd experimenteel) onderzoek te verrichten alsook een voldoende mate van ecologische validiteit van de resultaten te bereiken. Om uiteindelijk zinvolle uitspraken te kunnen doen over zowel de relatie tussen belangrijke factoren in dit geheel, als de uitwerking die dat in de praktijk heeft, is een dergelijke opzet noodzakelijk. Voorts hangt de uiteindelijk te kiezen opzet ook af van de toegang die wij kunnen krijgen tot proefpersonen en gegevens.

Het empirische onderzoek (zie in het algemeen Fletcher, 1990; Kosson & Newman, 1986; McClelland & Alper, 1985; Miranne & Gray, 1987; Nentjes, 1987; en Posner, 1985). Dat op dit terrein door een AiO zal kunnen worden verricht, kan in eerste instantie bestaan uit drie fasen:

Fase 1:

Een onderzoek naar de aard en structuur van het belang dat criminelen bij hun financieel gewin en bij hun vrijheid hebben. Dit onderzoek zal zijn gericht op het genereren van hypothesen ter aanpassing/aanvulling van het Tweetraps-beslissingsmodel van Smettan; een beslissingsmodel met als centrale variabelen verwachte winst, kosten, strafrisico en morele kosten. Het onderzoek zal op twee manieren (kunnen) worden uitgevoerd:

- 1.1. Onderzoek met vragenlijsten onder delinquenten en niet-delinquenten naar de waardering van en ervaring met financiële straffen in relatie tot niet-financiële straffen.
- 1.2. Vrije interviews, zowel met 'gepakte' als vrije criminelen, waarvan bekend is dat het geldelijk gewin een onderdeel uitmaakt van de criminele loopbaan.

Fase 2:

In deze fase zullen in een experimenteel onderzoek de hypothesen die in Fase 1 zijn gegenereerd worden geëxploreerd:

2. Experimenteel onderzoek met simulaties (bijvoorbeeld op een personal computer; zie Hoffman & Spitzer, 1990)., waarbij een aantal scenario's kan worden doorlopen, met verschillende winst-perspectieven en alle mogelijke variaties met betrekking tot strafzekerheid en strafsoort. In dit onderzoek zal het (aangepaste) Tweetraps-beslissingsmodel van Smettan (1992), worden gerepliceerd.

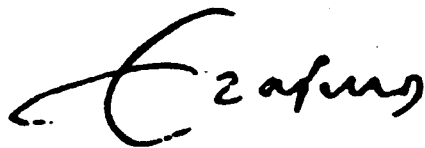
Fase 3:

In deze laatste fase zal, afhankelijk van de mogelijkheden en ontwikkelingen op dat moment (met name op het terrein van de BFO's) een keuze worden gemaakt tussen twee typen onderzoek:

- 3.1. Een model-toetsend onderzoek met gebruikmaking van een retrospectieve analyse van HKS-dossiers, of
- 3.2. Een veld-experiment, al dan niet in coördinatie met een of meerdere BFO's.

C. Financiering

De aanstelling van Hildebrand komt ten laste van de Rijksuniversiteit Leiden. Hij wordt gedetacheerd bij het NSCR op basis van de overeenkomst tussen NWO en de Rijksuniversiteit Leiden van 9 maart 1992. Huisvesting zal gedekt worden door het NSCR. De onderzoekskosten worden gedekt door NSCR, voor zover zij de nominale bedragen voor AiO's te boven gaan. Een specifieke begroting voor de onderzoekskosten kan pas in een later stadium gemaakt worden. De kosten zullen, naast reiskosten, vooral de kosten van experimenten en vragenlijsten omvatten. Een redelijke voorlopige schatting lijkt daarvoor f25.000 te zijn.

6. De juridische regeling van het kaalplukken

Mr C.D. Schaap

Mr. V. Mul

Erasmus Universiteit Rotterdam

Aan dit deelproject zal de juridische component van deelproject 5 (*De rol van financiële instellingen*) worden toegevoegd, zodat het onderzoek binnen dit deelproject zich niet alleen richt op de ontneming van het wederrechtelijk verkregen voordeel maar ook op de bestrijding van het witwassen van door misdrijf verkregen vermogen. Een betere (werk-) titel voor dit deelonderzoek zou dan ook wellicht zijn: 'Anti-witwasmaatregelen; van melding tot en met ontneming'.

Sinds jaar en dag wordt erkend dat één van de wellicht meest lucratieve manieren tot bestrijding van de georganiseerde misdaad een aanpak op financieel gebied is. Het juridisch instrumentarium hiertoe wordt echter als te beperkt ervaren: de delictsom-schrijvingen uit het Wetboek van Strafrecht die van toepassing worden geacht, zijn die van heling, valsheid in geschrift, verduistering *et cetera*.

Indien het tenlastegelegde strafbare feit aon worden bewezen, kan het voorwerp waarmee het feit is gepleegd of uit of door middel van dit strafbare feit verkregen voordeel in beslag worden genomen teneinde het respectievelijk te onttrekken aan het rechtsverkeer of verbeurd te verklaren. Confiscatie van wederrechtelijk verkregen voordeel op basis van het oude artikel 36e Sr was slechts beperkt mogelijk en vond in praktijk niet of nauwelijks plaats. Daarnaast wordt dergelijk 'crimineel vermogen' veelal niet (op tijd) achterhaald dankzij ingewikkelde witwasconstructies, waarbij veelal de diensten van verschillende financiële instellingen werden misbruikt.

Het onderzoek dat in het kader van dit deelproject zal worden verricht, richt zich dan ook voor een belangrijk deel op dit witwassen. In het bijzonder moet daarbij gedacht worden aan de rol die de verschillende financiële instellingen¹ kunnen spelen bij het tegengaan van witwaspraktijken en (in navolging hierop) op welke wijze het 'kaalplukken' van de georganiseerde criminaliteit plaatsvindt. Het onderzoek zal zich hierbij richten op de achtergronden (nationaal/internationaal, politiek/beleidsmatig) en de juridische aspecten van de problematiek.

Op internationaal niveau vinden er reeds sinds de tachtiger jaren ontwikkelingen plaats met het oog op een aanpak van georganiseerde criminaliteit, op financieel gebied.

---

1. Niet-limitatief: banken, wisselkantoren, de beurs, effectenkantoren, beleggingsfondsen en (levens-) verzekeringsmaatschappijen.

Te noemen vallen onder meer:

- Verdrag van de Verenigde Naties tegen de sluikhandel in verdovende middelen en psychotrope stoffen; Wenen, 20 december 1988.
- Rapport van de Financial Action Task Force on money laundering; Parijs, 7 februari 1990.
- Verdrag inzake het witwassen, de opsporing, de inbeslagneming en de confiscatie van opbrengsten van misdrijven; Straatsburg, 8 november 1990.
- Richtlijn (EEG) van de Raad van 10 juni 1991 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld.

Nederland is bij al deze bovengenoemde initiatieven betrokken geweest en heeft zich verplicht hieraan op nationaal niveau een uitvoering te geven.

In de nota 'Georganiseerde criminaliteit' worden een groot aantal maatregelen genoemd die de wetgever heeft getroffen om de internationaal overeengekomen criminaliteitsbepalingen te implementeren in de Nederlandse wetgeving. Sommigen van deze bepalingen hebben inmiddels kracht van wet, anderen verkeren nog in het stadium van wetsvoorstel. Te noemen vallen:

- Wet Identificatie bij financiële dienstverlening 1993;
- Wet melding ongebruikelijke transacties bij financiële dienstverlening;
- Wijziging van de helingsartikelen (Wet van 9 oktober 1991, Stb. 1991, 520);
- Wetsvoorstel tot goedkeuring VN-Verdrag tegen sluikhandel in verdovende middelen en psychotrope stoffen (TK '90-'91, 22 080);
- Wetsvoorstel tot goedkeuring van het te Straatsburg tot stand gekomen Verdrag inzake het witwassen, de opsporing, de inbeslagneming en de confiscatie van opbrengsten van misdrijven (TK '90-'91, 22 081);
- Verruiming van de mogelijkheden tot toepassing van de maatregel van ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel en andere vermogenssancties ('Pluk-Ze');
- Trevi (TK '92-'93, 23 143).

Alsmede een aantal indirect van toepassing zijnde wetten c.q. wetsvoorstellen (verkort weergegeven):

- Wet Computercriminaliteit (21 551);
- Goedkeuring van de Overeenkomst van Schengen (22 140);
- Algemene strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen (22 268);
- Ontbinding van rechtspersonen door de Kamers van Koophandel en Fabrieken (22 482);
- Getuigenbescherming (22 483);
- Gebruikmaking van richtmicrofoons enz. (23 047);
- Wijziging Vreemdelingenwet en WvSr (22 735).

In deze reeks van maatregelen zijn drie (hoofd-) fasen te onderscheiden teneinde de georganiseerde criminaliteit op financieel gebied aan te pakken. Deze drie fasen zijn:

- I. *Strafbaarstelling van money laundering.* Door onder meer de uitbreiding van de helingsbepalingen en door de goedkeuring van de bovengenoemde internationale verdragen is het witwassen van crimineel vermogen in de Nederlandse (straf-) wetgeving gekwalificeerd tot een strafbaar feit.

- II. *Voorkoming/bestrijding van money laundering.* Onder andere door de Wet melding ongebruikelijke transacties bij financiële dienstverlening (MOT) en nieuwe bepalingen inzake identificatie van cliënten bij financiële dienstverlening (WIF 1993) alsmede bijvoorbeeld door de algemene strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen wordt beoogd het witwassen tegen te gaan c.q. sterk te bemoeilijken.
- III. *Confiscatie/ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel.* Om het wederrechtelijk verkregen voordeel van de georganiseerde misdaad 'af te romen' c.q. te ontnemen is de 'Pluk Ze'-wetgeving (nationaal en internationaal) tot stand gekomen en is er een uitbreiding van de toepassing van vermogenssancties in het algemeen gerealiseerd.

Het onderzoek zal zich richten op deze drie fasen, waarbij Schaap voornamelijk fase I en een gedeelte van fase II en Mul voornamelijk fase III en ook een gedeelte van fase II voor zijn rekening zal nemen.

A. Voorkoming en bestrijding van money laundering

Het gedeelte van het onderzoek dat door Schaap wordt uitgevoerd richt zich op het geven van een weergave van enige recente ontwikkelingen bij de aanpak van de zware/georganiseerde criminaliteit, met name waar dit raakt aan het fenomeen financieel rechercheren. Centraal in het onderzoek staan de praktische en juridische toetsing van:

- de aard en strekking van relevante bepalingen in de diverse verdragen;
- de betreffende Richtlijn van de EG (inhoudelijk zowel als de politieke besluitvorming rond de totstandkoming);
- de nieuwe artikelen 416-417bis Sr (heling). De voorbereidende discussie, aard en omvang van deze strafbepalingen. Juridische toetsing aan internationale regelgeving en toetsing aan de strafbaarstelling in (enige) andere landen binnen de Europese Unie, alsmede de USA. De verhouding tot artikel 140 Sr (criminele organisatie). De implicaties van de strafbaarstelling voor geheimhouders/verschoningsgerechtigden.

Binnen Fase I zal Mul kijken naar de verschillende vormen van daderschap (art. 51 Sr: daderschap van rechtspersonen; functioneel daderschap etc.) in relatie tot de helingsbepalingen en de risico's die hierbij kunnen optreden voor de financiële instellingen.

B. Preventief

Specifieke aandacht zal door Mul worden besteed aan de rol van de verschillende financiële instellingen bij het voorkomen/bestrijden van witwassen. Zo zal de meldplicht (de verplichting voor banken en een aantal andere financiële instellingen om van bepaalde 'ongebruikelijke' transacties melding te doen bij het Meldpunt) aparte aandacht krijgen:

- hoe wordt deze meldplicht uitgevoerd (door de financiële instellingen);
- op welke wijze vindt er controle op het nakomen van de meldplicht plaats;
- handhaving van de meldplicht/sanctionering bij niet-nakomen van de meldplicht;
- verwerking van de op basis van een verplichte melding verkregen gegevens.

Verder zal de WIF in relatie worden gebracht met de Wet op de identificatieplicht.

Schaap zal zich richten op de veredeling van bij het Meldpunt binnengekomen meldingen en het doorspelen van aldus verkregen (operationele) informatie naar Finpol en de (reguliere of bijzondere) opsporingsdiensten: de taken en bevoegdheden, alsmede het kwantitatief en kwalitatief functioneren van het Meldpunt. De taken en bevoegdheden, alsmede het kwantitatief en kwalitatief functioneren van de financiële politiedesk (FinPol) binnen de divisie CRI/KLPD. Juridische en praktische toetsing van het 'Hit'-criterium binnen het Meldpunt. Juridische en praktische toetsing van de zogenaamde doormeldcriteria (van MOT naar FinPol). Juridische en praktische toetsing van de internationale informatie-uitwisseling door respectievelijk het Meldpunt en FinPol (WPolr-Sv-Verdragen). Taak en bevoegdheden/functie van de betreffende landelijke officier van justitie.

C. Confiscatie van wederrechtelijk verkregen voordeel

Nadat het criminele vermogen getraceerd is, kan er worden overgegaan tot het confisceren hiervan. Hiertoe is per 1 maart 1993 jongstleden de zogeheten 'Pluk Ze'-wetgeving in werking getreden: verruiming van de mogelijkheden tot toepassing van de maatregel van ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel en andere vermogenssancties (Staatsblad 1993, nr. 11) en de wijziging van de Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen en het Wetboek van Strafvordering met het oog op de internationale samenwerking gericht op de ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel (Staatsblad 1993, nr. 12). Deze wetgeving voorziet, zowel op nationaal als op internationaal niveau, in een aantal nieuwe mogelijkheden, zowel op het gebied van het materiële strafrecht als op het gebied van het strafprocesrecht, teneinde het criminele vermogen van de georganiseerde criminaliteit te confisceren. Hoewel er reeds door meerdere personen onderzoek gedaan is en wordt naar deze Pluk Ze-wetgeving², blijven er toch nog een aantal, binnen het kader van dit onderzoek interessante, vragen onbeantwoord. Op deze vragen zal getracht worden een antwoord te vinden. Te noemen vallen:

1. De relatie SFO versus GVO: in hoeverre kan de informatie, tijdens het SFO verkregen van bijvoorbeeld financiële instellingen, gebruikt worden in het gerechtelijk vooronderzoek teneinde het in de hoofdzaak tenlastegelegde strafbare feit te kunnen bewijzen.
2. Het dwangmiddel conservatoir beslag: In geval van een verdenking van of veroordeling wegens een misdrijf, waarvoor een geldboete van de vijfde categorie kan worden opgelegd, kunnen voorwerpen in beslag genomen worden tot bewaring van het recht tot verhaal voor een naar aanleiding van dat misdrijf op te leggen verplichting tot betaling van een geldbedrag aan de staat ter ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel (art. 94a lid 2 Wetboek van Strafvordering). Daarnaast wordt in art. 94d WvSv de 'actio Pauliana' in het Strafrecht geïntroduceerd. Gekeken zal worden in hoeverre deze twee typisch civielrechtelijke figuren zich verdragen met de strafrechtelijke beginselen en in hoeverre toepassing in de praktijk door (juridische) knelpunten wordt bemoeilijkt. Ook de relatie tussen

---

2. Bijvoorbeeld het promotie-onderzoek van Mw mr L.F. Keyser-Ringnalda (De ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel) en het onderzoek dat ook binnen het project Misdad, Geld en Straf plaatsvindt, uitgevoerd door het WODC: Evaluatie 'plukze'-wetgeving.

het conservatoir beslag en het (traditionele) beslag ter waarheidsvinding zal worden bekeken.

3. Op welke wijze is er rekening gehouden met strafrechtelijk overgangsrecht: zijn de nieuwe vormvoorschriften van toepassing op 'oude' (d.w.z. voor 1 maart 1993 opgestarte) zaken en kunnen de nieuwe maatregelen toegepast worden op nog lopende 'oude' zaken?

4. Algemene beschouwing: Hebben de bepalingen, van toepassing op het ontnemen van wederrechtelijk verkregen voordeel, zoals deze hun neerslag hebben gevonden in de strafwetgeving, in de praktijk tot juridische 'knelpunten' geleid? Ook eventuele nieuwe wetgeving en/of wetswijzigingen betrekking hebbende op dit onderwerp zullen in deze vraag worden betrokken.

Ten slotte zal de voorgestelde procedure tot ontneming van vermogen waarvan de verdachte aan wie dit vermogen ontnomen zou kunnen worden niet (meer) bestaat of onbekend is – een met de Amerikaanse 'in rem'-procedure te vergelijken mogelijkheid, neergelegd in het voorstel van Wet ontneming crimineel vermogen- worden bestudeerd en worden vergeleken met de Pluk Ze-wetgeving.

Het is de bedoeling dat binnen het onderzoek van Mul een rechtsvergelijkend hoofdstuk zal worden opgenomen. Het betreft dan een vergelijking tussen de wijze waarop het witwassen (preventief en repressief) wordt bestreden in Nederland en in de Verenigde Staten van Amerika.

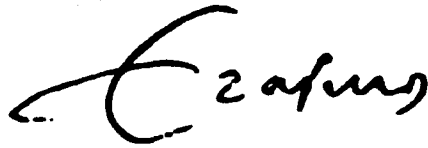
Schaap richt zich met name op de Lid-Staten van de Europese Unie: op welke wijze heeft de Richtlijn zijn neerslag gevonden in de verschillende landen en -vooral- welke knelpunten levert dit op voor de internationale uitwisseling van informatie.

Eén en ander zal moeten resulteren in een aantal aanbevelingen:

- aanbevelingen aan banken en andere financiële instellingen
- aanbevelingen aan de wetgever
- aanbevelingen aan opsporings- en vervolgende instanties.

De twee onderzoeken van Schaap en Mul zijn zodanig onderling afgestemd dat er (vrijwel) geen overlappingsen plaatsvinden en dat (nagenoeg) het gehele onderzoeksterrein wordt bestreken. Het is niet de bedoeling dat het een dubbelpromotie wordt, maar de twee te publiceren dissertaties kunnen wel als elkaars complementen worden gezien.

7. Financiële instellingen en crimineel geld

Dr. A.B. Hoogenboom

*Vakgroep Strafrecht & Criminologie en
Sanders Instituut*

Erasmus Universiteit Rotterdam

Voor

*Stichting Maatschappij en Politie
Korps Landelijke Politiediensten, Divisie CRI
Nederlandse Vereniging van Banken*

Inleiding

In de discussie over georganiseerde misdaad en de vermenging van onder- en bovenwereld wordt met name aandacht gevraagd voor de rol die financiële en juridische intermediairen hierbij zouden spelen. In verschillende gremia wordt deze discussie gevoerd. Hierbij valt te denken aan de discussie binnen financiële instellingen over zelfregulering ondermeer in de vorm van gedragscodes al dan niet in combinatie met compliance-afdelingen. Ook kan in dit verband worden gewezen op intermediaire beroepsgroepen als het notariaat en de accountancy waar vergelijkbare ontwikkelingen zich voordoen.

De infectering van de legale economie door crimineel geld is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van financiële instellingen, intermediairen en overheid. Dit vereist een nauwe afstemming tussen betrokken partijen. De kennis over crimineel geld en (zelf)regulering is echter diffuus en maar tot op zekere hoogte gesystematiseerd. Daarnaast bestaat slechts een beperkte empirische basis voor het doen van uitspraken over de rol van intermediairen in relatie tot crimineel geld alsmede over de effectiviteit van verschillende vormen van (zelf)regulering. Om deze reden is in dit onderzoekprogramma een theoretisch kader ontwikkeld over 'illegale financiële dienstverlening' door intermediairen dat in de eerste plaats zal worden getoetst op de beurs in Amsterdam. Dit theoretisch kader zal tevens als basis dienen voor het onderzoek van drs. R.J. van Twist die met name de rol van de accountancy zal bestuderen.

De doelstelling van dit onderzoekprogramma is drieledig. In de eerste plaats de vermeerdering van wetenschappelijke kennis over de beheersing van crimineel geld door zowel de publieke als de private sector. In de tweede plaats het verzamelen van leerervaringen met betrekking tot de implementatie van diverse vormen van (zelf)regulering. Naast de evaluatie van verschillende vormen van zelfregulering zal met name zal ook

de invoering van de MOT-wetgeving centraal staan. In de derde plaats de verspreiding van deze kennis voor een verdere mobilisering van maatschappelijke actie teneinde de negatieve maatschappelijke gevolgen van crimineel geld tegen te gaan.

Het onderzoekprogramma bestrijkt vier jaren. Voor 1994 zijn drie projecten gepland. Het eerste heeft betrekking op een inleidende publikatie over financiële criminaliteit en (zelf)regulering. Het betreft hier een combinatie van literatuurstudie en praktijkervaringen van betrokken publieke en private toezichthouders ('regulators'). Het tweede heeft betrekking op een empirisch onderzoek naar illegale zelfverrijking op de beurs. Hieronder wordt voor dit onderzoek een conceptueel kader uitgewerkt. Het derde is een pilot study naar invoering van de MOT-wetgeving. In dit onderzoek – dat als basis zal dienen voor onderzoek in de komende jaren – wordt de invoering van de wet melding ongebruikelijke transacties beschouwd als een systeemmodel: de in-, door- en uitvoer van ongebruikelijke transacties. De invoer heeft betrekking op de opleidingen van de bankmedewerkers; praktische werking indicatoren; intern meldpunt; feedback bedrijfsbeveiliging en compliance; interne onderzoeken et cetera.

De doorvoer heeft betrekking op informatiestromen van de financiële instellingen naar het meldpunt en wat er daarna mee gebeurt (veredeling van informatie; misdaadanalyse; feedback financiële instellingen; ontwikkeling Finpol et cetera).

De uitvoer heeft betrekking op de relatie tussen meldpunt en politieveld (kennisniveau, capaciteit en gebruik van informatie in (lopende) opsporingsonderzoeken, misdaadanalyse, feedback financiële instellingen et cetera).

A. Theoretisch kader: de markt van illegale financiële diensten

De vragers

Om uiteenlopende redenen bestaat een behoefte aan vormen van financiële discretie. Er is (inter)nationaal dan ook een vraag naar (il)legale financiële diensten. Burgers en het bedrijfsleven kunnen financiële discretie langs een legale en een illegale weg verkrijgen. Met name burgers en het bedrijfsleven kopen financiële discretie in belangrijke mate binnen de grenzen van de wet. Accountants, belastingadviseurs en bijvoorbeeld fiscaaljuristen bieden hun diensten aan op de markt van financiële discretie om, volstrekt legaal, burgers en bedrijven te adviseren over aftrekposten en andere 'mazen' in het belastingstelsel.

De grens tussen legaal en illegaal wordt diffuus in geval van belastingfraude en de criminaliteit. Burgers en bedrijven die aan gene zijde van de wet opereren creëren ook een vraag naar illegale financiële diensten. De internationale drugshandel genereert wereldwijd een enorme vraag naar financiële discretie: criminele vermogens, veelal in de vorm van baar geld, dienen anoniem en met zo weinig mogelijk risico's in de legale economie geïntegreerd te worden (zie voor een introductie ondermeer Potts, Kochan & Whittington, 1992 en Powis, 1992. In ons taalgebied bieden Van Duyne, Reijntjes & Schaap, 1993, een overzicht van begrippen, technieken, wetgeving en omvangsschattingen).

De omvang van de schaduw economie is niet bekend. Er bestaan diverse schattingen. Hoe ook berekend (men hanteert diverse modellen), aangenomen wordt dat de omvang enorm is en bovendien sterk groeit. De belastingmoraal, de politieke cultuur en omvang van de zwarte markt (naaiateliers, koppelbazerij etc.), maar ook een groeiend aantal illegalen in diverse landen, die op enigerlei wijze geld maken werken dit in de hand.

De aanbieders of intermediairen

Een complex mozaïek van intermediairen als juristen, accountants, notarissen, financiële instellingen (offshore banking, shellcompanies, onshore banken, effectenkantoren), makelaars en bijvoorbeeld onroerend goedhandelaren) maar ook staten ('taxhavens') bieden diensten aan op de markt van financiële discretie.

Intermediairen zijn functionarissen van volstrekt legale bedrijven die gebruik maken van hun positie om illegale financiële diensten te verlenen. Intermediairen doen aan illegale zelfverrijking binnen een overwegend legale context. Waarom gaan bepaalde intermediairen zich begeven op het illegale segment van de markt van financiële dienstverlening en andere niet? De oorzaken moeten volgens Levi worden gezocht in de toenemende competitie op de markt (Levi, 1991).

Intermediairen vullen hun legale financiële diensten mogelijkterwijs aan met illegale financiële diensten om het hoofd boven water te houden in een meer 'agressieve markt'.

De diensten en produkten

Produkten op de markt van financiële discretie zijn: bankdeposito's, cheques aan toonder, certificaten eurobonds (toonder) of bijvoorbeeld goud en zilver, nummerrekeningen. Maar ook bijvoorbeeld 'shell companies'.

De 'regulators'

Overheden en financiële instellingen zelf proberen om uiteenlopende redenen zicht te krijgen op het ondergrondse geld. De belastingdienst in verband met belastingontduiking. De Economische Controledienst in verband met regulering van de financiële dienstverlening, het tegengaan van (EG)fraude en illegale wapenhandel. Justitie ondermeer in verband met het tegengaan van witwassen van criminele vermogens.

Maar ook de financiële instellingen hebben de laatste jaren activiteiten ontplooid om de omvang van de schaduweconomie in te dammen. Een complexe structuur van zelfreguleringsmechanismen binnen de financiële instellingen is het gevolg.

B. Deelonderzoek 1: De Beurs

In het eerste onderzoek beperken wij ons tot de Beurs. En dit om de volgende redenen. In de eerste plaats vanwege de verschillende 'affaires' in en rondom de Beurs welke hebben geleid tot een discussie over illegale zelfverrijking door financiële intermediairen. Hierbij kan worden gewezen op de volgende vormen van misbruik:

* handel met voorkennis op de Beurs;

Beleggers (waaronder intermediairen) profiteren van informatie die alleen in kleine kring bekend is. Sinds invoering Wet Misbruik Voorwetenschap een misdrijf waarop een gevangenisstraf staat van maximaal twee jaar.

* interne fraude;

Een andere wijze van illegale zelfverrijking door intermediairen kwam in de publiciteit door de casus van een twaalfstal effectenhandelaren van de voormalige NMB Postbank die zogenaamde 'daghandel' bedreven. Dat wil zeggen dat zij aandelen bestelden om deze, als de koers in de loop van de dag steeg, te boeken als aankoop door henzelf. De dagwinst werd dan op privé-rekeningen van de effectenhandelaren geboekt. In het geval

van koersdaling werd de transactie op naam van de bank geboekt en het verlies kwam dan ook voor rekening van de werkgever.¹

* (vermeende) witwaspraktijken.

Door de zogenaamde Nusse Brink-affaire is de aandacht voor het witwassen verlegd naar de (theoretische) mogelijkheid dat via beurstransacties geld wordt geplaatst in de legale economie.²

C. Vraagstelling

- Welke theoretische mogelijkheden van zelfverrijking en/of witwassen bestaan op de Beursvloer?;
- In hoeverre is volgens betrokkenen in de praktijk sprake van het daadwerkelijk bestaan van deze vormen van illegale zelfverrijking op de Beursvloer?;
- Indien hiervan sprake is wie zijn vragende en aanbiedende partijen en wat zijn de produkten/diensten en/of technieken?;
- Welke verklaringen bestaan voor deze (mogelijke) processen van zelfverrijking op de Beursvloer?;
- In hoeverre voldoet het bestaande niveau van (zelf)regulering in het preventief dan wel repressief tegengaan van deze processen van illegale zelfverrijking?

Toelichting. De eerste vraag heeft een puur inventariserend karakter in de zin dat denkbeeldige technieken worden geïnventariseerd. De functie hiervan is een aantal (mogelijke) scenario's te ontwikkelen. De tweede en derde vraag hebben een empirisch karakter. Gegeven de theoretische mogelijkheden: wat komt nu daadwerkelijk voor, in welke vorm en in welke mate?

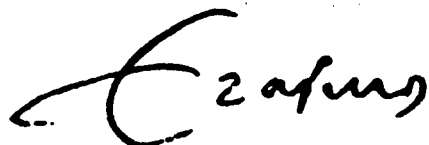
De vierde vraag heeft een wetenschappelijk en praktisch nut. Het wetenschappelijk nut is gelegen in het aandragen van verklaringen voor vormen van witteboordencriminaliteit (zelfverrijking) en de (mogelijke) vermenging van onder- en bovenwereld. Met name dient in de uitwerking van het onderzoeksmateriaal het onderscheid tussen interne fraude (de betrokkenheid van een of meerdere medewerkers van een financiële instelling zonder dat de organisatie zich hiervan bewust is), externe fraude (de financiële instelling, zonder haar medeweten, als instrument van illegale zelfverrijking (witwassen) dan wel de financiële instelling als zijnde betrokken bij illegale zelfverrijking (organisatiecriminaliteit).

-
1. M. Metze, Hoe NMB-handelaren zich privé verrijkten, *NRC*, 25 november 1993. Zie ook van M. Metze, *De geur van geld. Een opmerkelijk bankafschrift*. Nijmegen, 1993.
  2. Zie hiervoor F. Obbema, Nusse Brink verdacht van witwassen, *de Volkskrant*, 23 september 1993: "Een commissionair hoeft alleen een legitimatiebewijs van een cliënt te vragen; hij hoeft zich niet te bekommeren over de herkomst van diens geld. Het eigenlijke witwassen kan simpelweg plaatsvinden door het voldoen van de aankoopsom van de aandelen. De Beurs schrijft zijn leden slechts in algemene zin voor dat zij zich netjes dienen te gedragen."

D. Methodologie

De vraagstelling zal met behulp van verschillende onderzoeksmethodieken worden onderzocht. In de eerste plaats door middel van een literatuuronderzoek. In de tweede plaats zal door de onderzoeker bij verschillende betrokken organisaties en diensten een oriënterende stage worden gelopen. Beiden methodieken hebben tot doel de onderzoeker verder vertrouwd te laten worden met de materie en hem te introduceren bij betrokken organisaties en diensten (STE, VvE, ECD, CRI, FIOD, ministerie van Financiën, Economische Zaken en Justitie, het Openbaar Ministerie in Amsterdam, commissarissen en compliance-afdelingen van financiële instellingen).

In de derde plaats zal op basis van deze oriënterende fase zal een half-gestructureerde vragenlijst worden opgesteld welke zal worden gebruikt voor het interviewen van een groot aantal betrokken sleutelpersonen. Deze derde fase zal (voor zover) mogelijk worden aangevuld met een analyse van (afgesloten) onderzoeken door betrokken organisaties en diensten.

8. Over de grenzen tussen legale en illegale financiële dienstverlening

Drs. R.J. van Twist
Erasmus Universiteit Rotterdam

A. Doelstelling

Vandaag de dag overspoelen de media het publiek met allerlei berichten over de toename van de georganiseerde misdaad, zwart geld affaires, (vermeende) corruptie binnen het justitiële apparaat, misbruik van voorkennis bij de handel in effecten, malafide constructies die worden gebruikt om EG subsidies te verwerven, etcetera. Al deze problemen hebben één ding met elkaar gemeen: het gaat om geld. Geld dat op de een of andere (illegale) manier wordt verkregen en weer geïnvesteerd en rendabel gemaakt moet worden.

Een grote rol bij dit proces is weggelegd voor de intermediairs¹ in de financiële wereld. Hierbij kan er een onderscheid gemaakt worden naar financiële intermediairs die zelfstandig kunnen opereren enerzijds en financiële intermediairs die zich specifiek richten op dienstverlening aan derden anderzijds. Eerstgenoemde groep bestaat uit organisaties en personen die met de hun toevertrouwde middelen zelfstandig kunnen opereren op de financiële markten – denk hierbij aan banken, beleggingsinstellingen etc. –, terwijl de tweede groep zich meer bezighoudt met het adviseren inzake financiële kwesties en er voor zorgdraagt dat de cliënt, gegeven zijn of haar doelstellingen, zo goed mogelijk voldoet aan de vereisten die de wetgeving worden gesteld. Denk in dit verband bijvoorbeeld aan accountants en belastingadviseurs.

Uit het hierboven gemaakte onderscheid bij financiële instellingen kan worden afgeleid dat het verschil primair gelegen is in het feit of men wel of niet als zelfstandige partij kan functioneren binnen financiële markten. Beide groepen houden zich bezig met het adviseren van hun cliënten, terwijl de adviseurs, en dan met name de accountants, een aantal wettelijke bevoegdheden en verplichtingen bezitten die exclusief aan hen zijn toegekend. Zo is met name de 'goedkeuring van de jaarrekening' van ondernemingen iets wat uitsluitend is voorbehouden aan een registeraccountant.

Nu speelt het wettelijk kader de laatste jaren een steeds belangrijkere rol als het gaat om het verkrijgen van inzicht in de financiële handel en wandel van organisaties

---

1. Het begrip intermediairs duidt op 'bemiddeling'. Binnen het kader van dit onderzoek zal ervan worden uitgegaan dat de groepen waartussen wordt bemiddeld enerzijds bestaat uit 'de overheid' (en dan met name de ministeries van Financiën en Justitie), terwijl de tweede groep bestaat uit de bonafide en malafide cliënten van de intermediairs.

en individuen. In haar streven om inzicht te verwerven heeft de overheid de laatste jaren de relevante wetgeving aangescherpt of uitgebreid. Te denken valt bijvoorbeeld aan Wet toezicht effectenverkeer, Wet toezicht kredietwezen en de Wet MOT.

Daarnaast doemt de vraag op of er in de sfeer van de 'zelfregulering' (en dan met name in de 'gedragsregels' van accountants en belastingadviseurs) geen aanscherping plaats dient te vinden.

Een complicerende factor bij het verkrijgen van inzicht wordt gevormd door het internationale karakter van de financiële wereld. Inzake conjunctuur en wetgeving speelt de plaats waar transacties plaatsvinden een belangrijke rol. Men ontkomt er dan ook niet aan om 'over de grenzen' heen te kijken als men financiële dienstverlening wil bestuderen.

Gezien in het licht van de hierboven vermelde aspecten van de financiële dienstverlening komt een aantal vragen naar voren. In de eerste plaats kan het zo zijn dat financiële intermediairs zelfstandig optreden. Uit dien hoofde kunnen ze zich zelfstandig bezig houden met 'illegale financiële activiteiten zoals bijvoorbeeld zoals handel met voorkennis. Vragen die zich daarbij voordoen, kunnen betrekking hebben op de wijze waarop een en ander tegen de achtergrond van wet- en regelgeving tot uitvoering wordt gebracht. Dezelfde vragen kunnen worden gesteld inzake de rol van intermediairs die zich uitsluitend richten op dienstverlening.

Of een financiële intermediair nu wel of niet zelfstandig opereert, in beide gevallen kan de vraag worden gesteld hoe men als financiële dienstverlener omgaat met de 'speelruimte' die door de wetgeving wordt geboden. Is het misschien mogelijk dat er zelfs sprake is van 'criminele financiële dienstverlening'?

Gegeven het feit dat in moderne maatschappelijke, economische en sociale structuren geld een zeer belangrijke rol speelt, is het van groot belang hoe daarmee wordt omgegaan. De maatschappelijke relevantie van een onderwerp als 'illegale financiële dienstverlening' is derhalve zeer groot, aangezien het verlenen van een dergelijke vorm van service ertoe bijdraagt dat bestaande structuren worden ondergraven en op lange termijn aan vernietiging worden blootgesteld. Het is daarom ook dat de overheid er naar streeft om meer inzicht te krijgen in het financiële reilen en zeilen van mensen en organisaties. Het financiële doen en laten van mensen en organisaties dient transparanter te worden.

Uit de bovenstaande drie (vrij willekeurig geformuleerde) vragen kan worden afgeleid dat de problematiek van de illegale financiële dienstverlening een zeer breed terrein beslaat. Teneinde het 'zelfstandigheids criterium' welke een rol speelt bij de financiële intermediairs buiten beschouwing te laten, wordt er gekozen voor een bestudering van de intermediairs die zich beperken tot het adviseren in en/of goedkeuren van financiële transacties. Een dergelijke inperking is gewenst vanwege het feit dat de rol van zelfstandig opererende financiële intermediairs buiten het kader van het begrip 'dienstverlening' valt. Immers 'dienstverlening' impliceert dat men iets doet voor derden, ingeval van zelfstandig handelen is dat niet het geval.

Ook wat betreft het begrip 'illegaal' – het handelen of nalaten daarvan in strijd met wetgeving of gedrags-/beroeps codes – speelt zich in zo'n geval op een ander deel terrein van de wetgeving af.

Beide beschreven inperkingen hebben tot gevolg dat het onderzoek zich gaat richten op de vraag welke rol financiële dienstverleners spelen als het gaat om illegale financiële

of zelfs criminele dienstverlening.²

B. Onderzoeksopzet

Nu aangegeven is wat de maatschappelijke relevantie van het onderzoek is, wordt er aandacht geschonken aan de concrete invulling van de hierboven geformuleerde vraag. In de eerste plaats heeft dit onderzoek betrekking op het vraagstuk van de (illegale en mogelijk criminele) financiële dienstverlening zoals dat wordt gegeven door accountants, belastingdeskundigen en boekhouders.

In de tweede plaats dient er rekening mee gehouden te worden dat een en ander zich binnen bestaande wettelijke kaders afspeelt. Binnen het onderzoek dient dit naar voren te komen.

Gelet op het internationale karakter van de financiële wereld dient ook deze dimensie tot uitdrukking te komen in de opzet.

De dienstverlening vindt plaats binnen de 'beperkingen' en randvoorwaarden zoals die door wetgeving worden bepaald. Aangezien deze wetgeving enerzijds voor verschillende interpretaties vatbaar is en anderzijds 'mazen' in de wetgeving het mogelijk maken, het effect ervan teniet te doen, is er sprake van een spanningsveld waarbinnen de dienstverlening wordt verricht. Dit heeft er in de afgelopen jaren toe geleid dat er een discussie is ontstaan over de rol van dienstverlenende intermediairs als het gaat om hun rol in het witwassen van zwart geld. Als gevolg daarvan wordt er met name vanuit het ministerie van Justitie druk uitgeoefend op deze branche om 'onregelmatigheden' zoals fraude en dergelijke te melden. Onder deze toenemende druk zijn de financiële dienstverleners zich gaan bezighouden met de vraag in hoeverre zij door een strakkere 'zelfregulering' hun eigen identiteit ten opzichte van Justitie kunnen handhaven. Het is uiteindelijk niet de bedoeling dat men gaat fungeren als onbetaalde verlengstukken van het justitiële apparaat. Samengevat staan er in deze onderzoeksopzet tot zover drie vraagstukken centraal:

- Hoe verliep de discussie over het functioneren van financiële dienstverleners in relatie tot criminaliteit en fraudebestrijding in de afgelopen jaren?
- De rol van Justitie in deze discussie en haar reactie daarop.
- De reactie van de financiële dienstverleners op deze ontwikkelingen.

In de inleiding is beschreven dat de overheid via steeds strakkere regelgeving tracht inzicht te krijgen in de financiële handel en wandel van deelnemers aan het economisch proces. De verwachting kan worden uitgesproken dat gezien deze ontwikkeling en de discussie over het aanscherpen van 'zelfregulering' voor de verschillende vormen van financiële dienstverlening, de wetgeving als geheel minder 'speelruimte' zal bieden. De vraag is echter of dit inderdaad het geval is. Het is zeer wel mogelijk dat er nieuwe mogelijkheden worden gevonden om financiële transacties 'uit het zicht' te houden en

---

2. Het onderscheid illegaal danwel crimineel berust naar mijn mening op het volgende verschil: bij illegaal is er sprake van strijdigheid met de regels, doch lijkt alles op het eerste gezicht conform dezelfde regels te verlopen (de dienstverlener blijft binnen de perken van de wetgeving; doch hij handelt niet overeenkomstig doel en strekking ervan), bij criminaliteit is er sprake van een botte verwerping van de regels en doet men niet eens moeite om binnen de 'opgerekte' kaders van de regels te blijven.

op die manier de gewenste openheid te frusteren. Dit kan tot uitdrukking worden gebracht in het volgende vraagstuk:

Ondanks de verscherpte wetgeving en zelfregulering is het heel wel mogelijk dat er nieuwe wegen worden gevonden om 'illegale dienstverlening' verlenen.

Bij dit laatste punt speelt het internationale aspect een zeer belangrijke rol. Het ligt in de lijn der verwachting dat de mogelijkheden zich (evenals nu het geval is) zullen voordoen daar waar de verschillende nationale wetgevingen niet op elkaar aansluiten. Daarom ook zal in het kader van het onderzoek aandacht worden besteed aan een (beperkt) aantal landen die vanwege hun wetgeving 'populair' zijn als het gaat om 'illegale financiële dienstverlening.' De gedachten gaan hierbij uit naar bijvoorbeeld De Nederlandse Antillen, Luxemburg, Lichtenstein of de Kanaaleilanden.

C. Vraagstelling

Naar aanleiding van hetgeen hiervoor is geschreven zou de volgende centrale vraagstelling geformuleerd kunnen worden:

In welke vorm heeft het streven naar 'openheid' in het financiële dienstverlening door de overheid gestalte gekregen in wet- en regelgeving en in hoeverre biedt deze aangescherpte wetgeving nog mogelijkheden voor het verlenen van 'illegale financiële dienstverlening'?

Er vallen een aantal deelvragen te formuleren. Het streven naar openheid komt tot uitdrukking in een tweetal punten:

- Er is de afgelopen jaren een discussie opgelaaid over de rol van financiële intermediairs bij het verlenen van hun diensten. Wat was de aanleiding, hoe verliep deze discussie, wie namen eraan deel?
- Wat was de rol van Justitie in deze discussie en haar reactie daarop?

Na de beschrijving van de maatschappelijke context waarin het een en ander heeft plaatsgevonden en waarbinnen de discussie zich heeft afgespeeld, wordt er dieper ingegaan op de specifieke belangen van Justitie en de reactie(s) die zij heeft gegeven naar aanleiding van deze discussie. Nu dit is besproken, is het tijd om eens te kijken naar de reactie van de financiële dienstverleners zelf op de toenemende druk van Justitie. Dit leidt tot de volgende deelvraag:

- Welke vorm(en) van zelfregulering worden er door de verschillende branches ontwikkeld teneinde tegemoet te komen aan de eisen die worden gesteld? Met name het aspect van regelgeving wordt op deze wijze in het onderzoek betrokken.

Als deze vraag is beantwoord, ligt er een wettelijk kader waarmee het streven naar openheid kan worden vervuld. Het is echter de vraag of de effectiviteit van deze aangescherpte wetgeving voldoende is om 'illegale dienstverlening' tegen te gaan. Vandaar dat de vraag gesteld kan worden:

- Welke vormen van 'illegale dienstverlening' zijn nog mogelijk tegen de achtergrond van de aangescherpte wetgeving? Zoals reeds eerder geschreven, heeft de beantwoording van deze deelvraag een internationale dimensie.

Via de beantwoording van de deelvragen, kan de centrale vraagstelling worden beantwoord.

Wat betreft de *doelgroep*, in de onderzoeksopzet wordt gesproken over financiële dienstverleners. Accountants, doch ook belastingadviseurs, boekhouders en notarissen behoren tot de doelgroep. Verder zou er contact gezocht moeten worden met mensen die zich op het ministerie van Justitie bezighouden met de voorbereiding van wetgeving inzake financiële dienstverlening.

D. Methoden van onderzoek

Aangaande de eerste deelvraag, deze zal worden beantwoord via gegevens welke worden verkregen uit literatuur- en dossieronderzoek. Mocht het zo zijn, dat bepaalde personen een prominente rol spelen in de discussie, dan kunnen ze worden benaderd voor een interview.

Voor de beantwoording van de tweede deelvraag geldt hetzelfde als voor de eerste deelvraag.

De derde deelvraag zou beantwoord dienen te worden via een literatuuronderzoek, de nadruk dient echter te worden gelegd op interviews met de verschillende betrokkenen aangezien dit onderzoeksveld nog grotendeels 'braak ligt'.

Gelet op het 'nieuwe' karakter van het onderzoeksterrein van de vierde deelvraag bestaat de gekozen onderzoeksopzet uit een serie interviews aangevuld met eventueel een stage op bijvoorbeeld een accountantshoofdkantoor.

WODC

9. Evaluatie 'plukze'-wetgeving

Mr.drs. J.M. Nelen

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)

A. Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is in de eerste plaats te achterhalen of de 'plukze'-wetgeving analoog aan de wensen van de projectgroep en de daaraan gelieerde werkgroepen op arrondissementsniveau wordt geïmplementeerd. Daarnaast dient te worden vastgesteld of de nieuwe wetgeving beantwoordt aan de doelstellingen en verwachtingen, zoals verwoord in de Memorie van Toelichting.

Aan de te verwachten veranderingen kan zowel een kwantitatieve als kwalitatieve component worden onderscheiden. Bij het zoeken naar veranderingen in kwantitatieve zin gaat de interesse in het bijzonder uit naar de mate waarin gebruik wordt gemaakt van de verruimde mogelijkheden wederrechtelijk verkregen voordeel af te romen en de daaruit voortvloeiende opbrengsten. Indicaties voor de bereidheid tot een gewijzigde (buitgerichte) aanpak kunnen ook worden opgemaakt uit de voortvarendheid waarmee de structuur en werkwijze van de betrokken organisaties aan de nieuwe wetgeving zijn aangepast. De laatste facetten kunnen worden ondergebracht onder de noemer veranderingen in kwalitatieve zin.

B. Gefaseerde aanpak

Zoals uit de doelstelling kan worden afgeleid kent het onderzoek verschillende meetmomenten. Hieronder zullen de verschillende onderzoeksstadia kort worden toegelicht.

Fase 1 (interimrapport mei 1994)

In de eerste fase, die haar einde vindt kort nadat de projectgroep 'plukze' haar werkzaamheden heeft afgerond, wordt nagegaan in hoeverre de doelstellingen van de projectgroep (al) zijn gerealiseerd. Het accent ligt daarbij op de veranderingen die binnen de organisatie van het OM en de uitvoerende diensten (hadden) moeten plaatsvinden. Vanzelfsprekend strekt het onderzoek zich in dit stadium slechts uit tot enkele elementaire zaken, zoals het opzetten van een registratiesysteem, het werken met modelvorderingen, het aanstellen van contact-OvJ's etc. Ook financiële aspecten komen in dit stadium aan bod, zoals de vraag in hoeverre aan toezeggingen in de budgettaire en personele sfeer gestand is

gedaan.

Teneinde meer zicht te krijgen op de wijze waarop de plukze-wetgeving op arrondissementsniveau is geïmplementeerd, wordt op alle parketten, BFO's en rechtbanken een standaardvragenlijst uitgezet. In deze vragenlijst wordt de organisatie op een aantal kernpunten nagelopen.

In aanvulling op de kwantitatieve wijze van dataverzameling dient te worden gewezen op de (kwalitatieve) nulmeting die medio 1993 in een tweetal politieregio's – Gelderland-midden en Amsterdam-Amstelland¹ – heeft plaatsgevonden. Om in het tweede en derde stadium na te kunnen gaan welke veranderingen invoering van de 'plukze'-wetgeving op de lange termijn heeft voor de organisatie en werkwijze van het OM, de zittende magistratuur, de politie en de BOD'en is de stand van zaken anno 1993 in kaart gebracht. De nulmeting geldt derhalve niet alleen als een eerste oriëntatie, maar heeft tevens de status van *referentiepunt voor latere metingen*.

Fase 2 (interimrapport eind 1995)

Kwantitatieve aanpak. Op alle arrondissementsparketten, BFO's en rechtbanken – en wellicht ook bij andere instanties, zoals de BOD'en en binnen de recherche van de reguliere politie – zal in de loop van 1995 wederom een gestandaardiseerde vragenlijst worden uitgezet om zicht te krijgen op de veranderingen in organisatiestructuur en werkwijze als gevolg van de 'plukze'-wetgeving. In deze vragenlijst kan logischerwijze aan meer aspecten aandacht worden besteed dan gedurende de implementatiefase. Zo wordt beoogd inzicht te verschaffen in het type zaken waarin een strafrechtelijk financieel onderzoek wordt gestart. Ook is er weer oog voor de financiële en personele consequenties van het werken met de nieuwe wetgeving. Er wordt in dit verband in het bijzonder gekeken naar de wijze waarop de personele bezetting en gekozen organisatievorm van de betrokken instanties zich verhouden tot de taakstelling van deze diensten.

De belangrijkste vraag in deze fase behelst echter de hoeveelheid wederrechtelijk verkregen voordeel die met behulp van de nieuwe wetgeving kan worden afgeroomd. Daarbij gaat de aandacht niet alleen uit naar het strafrechtelijke, maar ook naar het fiscale en civielrechtelijke traject. Wat de strafrechtelijke wijze van ontnemen betreft wordt de frequentie bestudeerd waarmee de maatregel ex art. 36e Sr wordt gevorderd, opgelegd en geëxecuteerd. Bovendien wordt gekeken naar het aantal geopende SFO's en de mate waarin gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheden van transigeren en schikken. Voorwaarde om deze vragen afdoende te kunnen beantwoorden is de aanwezigheid van een uniform registratiesysteem op alle arrondissementsparketten.

---

1. De keuze voor Gelderland-midden en Amsterdam-Amsterdam is ingegeven door een tweetal argumenten. Allereerst speelt een rol dat in Gelderland-midden reeds enige jaren een BFO operationeel is, terwijl de oprichting van het Amsterdamse bureau van tamelijk recente datum is. Het valt te verwachten dat invoering van de Plukze-wetgeving in een organisatie die sinds 1989 ervaring heeft op kunnen doen met 'kaalplukken' op een andere wijze verloopt dan in een BFO waarbinnen men zich pas sinds september 1992 met deze materie bezighoudt. Naast het uitgangspunt om het 'plukken' door een 'oud' en 'nieuw' BFO tot onderwerp van studie te maken vloeit de keuze voor Amsterdam-Amstelland ook voort uit de verwachting dat een buitgerichte aanpak in een grote stad andere problemen voor politie en justitie met zich meebrengt dan elders.

Kwalitatieve aanpak. In aanvulling op de hierboven geschetste kwantitatieve deelstudie zal in regio's Gelderland-midden en Amsterdam-Amstelland door middel van kwalitatief onderzoek dieper worden ingegaan op de wijze waarop aan de 'plukze'-wetgeving in de praktijk wordt vormgegeven. De nulmeting tijdens de eerste fase indachtig kunnen veranderingen qua organisatie en werkwijze worden gesignaleerd en in een bredere context geplaatst. De dataverzameling vindt plaats aan de hand van (half-)open interviews met direct betrokkenen, observaties en dossierstudie.

Inmiddels is besloten ook binnen één of meer IRT's c.q. kernteams de ontnemingsactiviteiten van nabij te gaan volgen. Daarmee zal het inzicht in de 'plukze'-activiteiten die plaatsvinden op inter-, dan wel bovenregionaal niveau worden vergroot. Bovendien kan meer aandacht worden besteed aan de werkzaamheden van de forensische accountantsdienst van de CRI en van de bijzondere opsporingsdiensten, de FIOD in het bijzonder.

Fase 3 (eindrapport medio 1998)

Overeenkomstig de wens van de regering om het functioneren van de nieuwe wetgeving over een periode van vijf jaren na inwerkingtreding te evalueren – zie de Memorie van Toelichting bij het Wetsontwerp 21504 – zal in 1998 het onderzoek definitief worden afgerond. De 'kinderziektes', gepaard gaande aan de invoering van de 'plukze'-wetgeving zullen naar verwachting na voornoemde periode verdwenen zijn, zodat het beeld dat de eindevaluatie te zien zal geven waarschijnlijk het meest zuivere is. Teneinde de ontwikkelingen in de 'plukze'-praktijk weer te kunnen geven, worden de onderzoekswerkzaamheden uit de tweede fase goeddeels herhaald. Op de vraag of het wettelijk instrumentarium waarover het OM en de opsporingsambtenaren de beschikking hebben gekregen voldoende mogelijkheden biedt om wederrechtelijk verkregen voordeel af te romen, moet in deze fase definitief uitsluitsel worden verkregen. Overigens beperkt het onderzoek zich niet tot de 'slagkracht' van de 'plukze'-wetgeving, maar wordt ook de (rechts)positie van de verdachte en de derdenbescherming aan een kritische beschouwing onderworpen.

NSCR

Ezarius

WODC

Bijlage 1 De economie van de misdaad Nadere theoretische verdieping

De theorie van de economie van de misdaad heeft haar oorsprong in de Verenigde Staten van Amerika. Twee scholen van economen hebben bijgedragen aan de theorievorming over de economie van de misdaad, namelijk de Chicago School en de Virginia School. De Chicago School bestaat onder andere uit de economen Becker, Ehrlich en de jurist Posner. Tot de Virginia School behoren Buchanan en Tullock. De visies van Schelling en Backhaus zijn verwant aan die van de Virginia School. Het uitgangspunt van beide scholen is het methodologisch individualisme, hetgeen wil zeggen dat het menselijk gedrag het resultaat is van individuele beslissingen. De Chicago School gaat in tegenstelling tot de Virginia School uit van de meetbaarheid van de kosten en baten van alternatieve rechtsregelingen (Nentjes, 1992, p. 102).

De benadering van Becker en Ehrlich is neo-klassiek: het individu wendt zijn produktiefactoren aan met het doel om zijn nut te maximaliseren. Becker heeft een model ontwikkeld voor de analyse van de individuele besluitvorming om misdrijven te begaan. Hij gaat daarbij uitgebreid in op de relatie tussen misdrijven en de afschrikkende werking van straffen. Ehrlich gaat met zijn behandeling van straf en beloning (de kosten en baten van legale en illegale activiteiten) verder dan Becker. Hij beperkt zich niet alleen tot de kosten van straffen; hij operationaliseert en toetst zijn theorie (Ehrlich, 1974, pp. 68-134). Posner (1992, p. 243) stelt dat de activiteiten van de georganiseerde misdaad het bestaan van vrijwillige verkoper-koper relaties inhoudt in plaats van gedwongen ruil. Deze relaties vereisen een mate aan organisatie en specialisatie. De organisatie loopt weinig kans op ontmanteling vanwege de medewerking van de slachtoffers (slechts politie-infiltranten vormen een bedreiging). Georganiseerde criminaliteit gebruikt soms geweld, omdat zij niet via juridische weg de naleving van contracten kunnen afdwingen. De georganiseerde misdaad hanteert echter minder vaak geweld dan de ongeorganiseerde misdaad. Ironisch genoeg leidt geweld er meestal toe dat het publiek van de politie eist om juist tegen de georganiseerde misdaad op te treden.

Schelling, Buchanan en Backhaus ontleen hun begrippen aan de micro-economie en de leer der openbare financiën. Schelling gaat uitgebreid in op de organisatie van misdaad en ontwikkelt een typologie van marktvormen. Aan het ontstaan van criminele

markten liggen wettelijke verboden en hoge kosten (loonkosten, sociale premies) op de officiële markt ten grondslag. Zo zijn bijvoorbeeld de kosten van de legale verwerking van schadelijk chemisch afval de oorzaak van milieudelicten. Schelling onderscheidt de volgende soorten van criminele markten: zwarte markt, crimineel monopolie, afpersing, zwarte markt monopolie, kartel, en georganiseerde criminele diensten (Schelling, 1980). Buchanan zet in zijn theoretische analyse uiteen dat een monopolistische misdaadonderneming valt te prefereren boven een illegale markt van volkomen mededinging. De monopolistische misdaadonderneming kan zijn produktie beperken en een hogere winst realiseren dan in het geval van volkomen mededinging. Monopolisering heeft in de visie van Buchanan tot gevolg dat de hoeveelheid produktiefactoren voor criminele activiteiten wordt gereduceerd (Buchanan, 1973, pp. 119-132). Backhaus acht de analyse van Buchanan in beginsel juist, maar plaatst hierbij toch enkele kanttekeningen. Als de overheid een passief beleid uitvoert ten gunste van monopolistische misdaadondernemingen, dan leidt dat volgens hem niet tot een daling van de hoeveelheid criminele activiteiten. Actief overheidsbeleid kan behulpzaam zijn bij het verkrijgen van de positieve welvaartseffecten van monopolistische misdaadondernemingen. Het ontstaan van een monopolie heeft volgens hem tot gevolg dat (a) het aanbod vermindert, (b) de prijs stijgt, (c) de kosten toenemen (in de Angelsaksische literatuur staat dit bekend onder de aanduiding "organizational slack"), en dat (d) er renten worden verworven (in de literatuur bekend als "rent seeking"). De punten a. en b. pleiten voor een effectief overheidsbeleid gericht tegen de georganiseerde criminaliteit. Bij punt b. moet ervoor worden gewaakt dat georganiseerde criminelen hun winsten niet investeren in criminele activiteiten. Volgens Backhaus bieden de punten c. en d. de mogelijkheid om ongewenste winsten "te plukken" (Backhaus, 1979, p. 630).

Georganiseerde criminaliteit kan worden beschouwd als een contractuele relatie tussen de eigenaren van produktiefactoren (zie: Alchian en Demsetz, 1988, pp. 111-134). Deze besluiten tot de produktie van verboden goederen en diensten in teamverband, omdat de gezamenlijke produktie hoger is dan de som van de individuele produktie van verboden goederen. Om er zeker van te zijn dat alle leden zich inspannen, is een toezichthoudende centrale agent (een principaal) nodig. De leden van het team kunnen als beloning voor het toezicht aan de principaal het recht toekennen om aanspraak te maken op een deel van de criminele winst.

Belangrijke bijdragen aan de economie van de misdaad zijn afkomstig van Reuter. Hij heeft case-studies verricht naar gokken, kansspelen en financiering. Hij bestrijdt de opvatting van de Amerikaanse overheid dat illegale markten door een centralistische en gewelddadig georganiseerde groep criminelen wordt gedomineerd. De literatuur heeft volgens hem ex post een losse theoretische onderbouwing geleverd. De theorie is nooit verder ontwikkeld en ook niet getoetst (Reuter, 1986, pp. 3-5). In de navolgende paragrafen gaan wij nader in op enkele theoretische ontwikkelingen.

A. Georganiseerd en niet-georganiseerd

Het lijkt dienstig van meet af aan een verschil te maken tussen georganiseerde en niet-georganiseerde criminelen. De Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) maakt op grond van een aantal criteria een verschil tussen laag georganiseerde, middel-hoog georganiseerde en hoogst georganiseerde criminelen. In zijn jaarverslag over 1991 wordt een ruwe schatting gedaan van 439 bestaande drugsgroeperingen. Zestig procent hiervan zou tevens betrokken

zijn bij andere illegale activiteiten. De CRI kwalificeert er 54 als hoogst georganiseerd (Centrale Recherche Informatiedienst, 1992, pp. 17-18, 20).

Het jaarverslag van de CRI over 1992 vermeldt een verdubbeling van het aantal overvallen sinds 1986. Het percentage opgeloste overvallen is gedaald van 37 procent in 1988 tot 19 procent in 1992. In het jaarverslag over 1991 wordt het standpunt ingenomen dat ook overvallen behoren tot de georganiseerde misdaad (anders: Kroese en Staring, 1993). Van de bekende overvalgroepen heeft 16 procent (18 groepen) de kwalificatie "hoogst georganiseerd" gekregen (Centrale Recherche Informatiedienst, 1992, p. 33). Uit de inventarisaties van deze dienst blijkt het bestaan van 98 hoog georganiseerde groepen in 1993 (Centrale Recherche Informatiedienst, 1993, p. 7).

Het bestaan van de 'officieuze sector' van de economie (in het Engels *underground economy* en in het Duits *Schattenwirtschaft*) bemoeilijkt het bepalen van de criminele sector van de economie. De officieuze sector van de economie bevat naast inkomsten uit de georganiseerde misdaad eveneens inkomsten uit illegale arbeid, belastingontduiking, vormen van witte boordencriminaliteit. De criminele inkomsten bestaan echter niet alleen uit de inkomsten afkomstig van illegale activiteiten, maar ook uit de inkomsten van legale activiteiten.

Boeschoten en Fase hebben onderzoek verricht naar het betalingsverkeer en de officieuze economie in Nederland over de periode 1965 en 1982. Zij onderscheiden een directe en een indirecte ramingsmethode. Zij ramen de omvang van de officieuze economie met een indirecte methode, namelijk de door Feige ontworpen transactiemethode. Deze gaat uit van een constante verhouding tussen het totale bedrag aan transacties en het met die transacties samenhangende inkomen. Overschrijdt de waargenomen verhouding tussen het transactietotaal en het geregistreerde inkomen de normaal geachte verhouding, dan is er sprake van een officieuze economie. Zij reduceren het transactietotaal met de niet-lopende transacties (Boeschoten & Fase, 1984). Het aandeel van de economie van de misdaad is hiermee nog niet bepaald. Blades raamt voor de Verenigde Staten het aandeel van de criminele activiteiten in het bruto nationaal produkt in 1975 op 2 à 3 procent (Blades, 1983). In dit onderzoek kan de discussie over de criminele inkomsten worden verweven met het bepalen van de omvang van de officieuze economie over de periode 1983 tot en met 1996. De transactiemethode zou hiervoor kunnen worden toegepast. Walter onderscheidt soortgelijke varianten en benaderingen om de omvang van de officieuze sector van de economie vast te stellen. De causale benadering relateert alle mogelijke oorzaken en gevolgen van de grijze sector van de economie. Landen worden gerangschikt naar belastingdruk, de mate van bureaucratie en belastingmoraal. Deze aspecten worden geplaatst tegenover de indicatoren van de officieuze sector van de economie (de monetaire maatstaven). De verschillende methoden leiden volgens Walter tot uiteenlopende resultaten. Het criminele deel van de officieuze sector van de economie omvat drugsopbrengsten, wapenhandel, prostitutie, gokopbrengsten, afpersing en andere criminele activiteiten. Het gaat daarbij meestal om moeilijk op te sporen contante transacties (Walter, 1989, pp. 11-14).

Fishman, Rodenrys en Schink hebben de inkomsten van georganiseerde misdaad en de gevolgen ervan voor andere economische sectoren onderzocht. Zij stellen deze inkomsten gelijk aan de inkomsten uit criminele activiteiten en de inkomsten verkregen uit legale activiteiten. Zij hebben een schattingsinstrument ontwikkeld met behulp van data over het aantal personen betrokken bij de georganiseerde misdaad en hun gemiddelde inkomsten. De justitiële autoriteiten en de Amerikaanse belastingdienst hebben deze

gegevens verstrekt voor een steekproef van 100 personen. De georganiseerde misdaad beperkt met het dreigen van geweld de mededinging op de markt met onder andere als gevolgen een stijging van de prijzen en het behalen van excessieve winsten. Georganiseerde misdadigers betalen geen belastingen over hun inkomsten. De overheid wentelt de derving aan belastinginkomsten af op de burgers. Fishman, Rodenrys en Schink (1986, pp. 1-8, 47-48) meten met het Wharton Lange Termijn-model de gevolgen van de prijsstijging en de belastingdruk voor de produktie, de werkgelegenheid, het niveau van de consumentenprijzen en het beschikbare inkomen per hoofd van de bevolking. Zij specificeren het Wharton-model echter niet in hun artikel. Op soortgelijke wijze zouden de inkomsten van Nederlandse criminelen kunnen worden geschat met behulp van een representatieve steekproef uit de zogenaamde CID-subjectenindex. Vervolgens zouden de gevolgen van de prijsstijging en de toename van de belastingdruk voor de produktie, de werkgelegenheid, de consumentenprijzen en het beschikbare inkomen per hoofd van de bevolking kunnen worden geschat.

B. Sociaal-economische achtergronden van criminelen

Onderzoek naar de sociaal-economische achtergronden van georganiseerde misdadigers is vrijwel niet verricht. Reuter, Rubinstein en Wynn wijzen in hun case-studies over de vuilverzameling en de speelautomaten-industrie op het belang van onderzoek naar de sociaal-economische achtergronden van criminelen. Een lage sociaal-economische status vergemakkelijkt volgens hen het contact tussen legale ondernemers en georganiseerde criminelen. Een lage sociaal-economische status van de legale ondernemer maakt het leggen van contact met een misdaadondernemer makkelijker (Reuter, Rubinstein & Wynn, 1983, p. 6).

Het Amerikaanse Bureau of Justice Statistics heeft recent deze achtergronden laten onderzoeken bij veroordeelde georganiseerde criminelen. Voor de waarneming van de sociaal-economische achtergronden zijn de volgende variabelen gebruikt: geslacht, etnische afkomst en leeftijd.¹ In dit onderzoek zou het aantal variabelen kunnen worden uitgebreid met bijvoorbeeld: vermogenspositie, perspectieven op de arbeidsmarkt, genoten onderwijs en ouders. In een onderzoek naar criminele financiële huishoudingen is vooral de variabele vermogenspositie van cruciaal belang. Mogelijk kan op basis van de vermogenspositie worden voorspeld of een individu georganiseerd of ongeorganiseerd een misdrijf zal plegen, bijvoorbeeld een overval of een milieudelict.

C. Overwegingen bij deelname aan criminaliteit

Het individuele besluit over deelneming aan een misdadige organisatie is theoretisch afhankelijk van het verschil tussen het verwachte nut van criminele activiteiten en het verwachte nut verkregen uit een andere tijdsbesteding en allocatie van beschikbare produktiefactoren. Participatie in een criminele organisatie is mede afhankelijk van de kans op ontdekking, de hoogte van de boete of de duur van de hechtenis, en andere

---

1. De statistische gegevens voor dit Amerikaanse onderzoek zijn afkomstig van de Executive Office for US Attorneys (EOUSA) en de Administrative Office of the US Courts (AOUSC) (Bureau of Justice Statistics, 1993).

variabelen. Tot de andere variabelen behoren bijvoorbeeld het legaal verdiende inkomen en de te verwachten inkomsten als resultaat van het volgen van een opleiding. Pakkans, boete en andere variabelen zijn niet per individu gelijk, vanwege onder andere verschillen in intelligentie, leeftijd, opvoeding, welvaart.²

In plaats van een nutsbenadering zou ook gebruik gemaakt kunnen worden van verwachte opbrengsten en kosten. Het individuele besluit tot deelneming aan een misdadige organisatie wordt dan genomen op basis van het verschil tussen de verwachte opbrengsten en de verwachte kosten. Pakkans en boete kunnen elkaar compenseren, zodat de verwachte kosten gelijk blijven.

Op grond van de bovenstaande beschouwing kunnen de volgende hypothesen worden geformuleerd:

1. Stijgt de pakkans gegeven de strafmaat, dan daalt de participatie in de georganiseerde criminaliteit.
2. Stijgt de strafmaat gegeven de pakkans, dan daalt de participatie in de georganiseerde criminaliteit.
3. Daalt de pakkans gegeven de strafmaat, dan stijgt de participatie in de georganiseerde criminaliteit.
4. Daalt de strafmaat gegeven de pakkans, dan stijgt de participatie in de georganiseerde criminaliteit.

Bij het onderzoek naar de individuele kosten-baten analyse mag het tijdselement niet buiten beschouwing blijven. De investeringen van georganiseerde criminelen genereren gedurende korte of lange tijd een stroom van inkomsten. Een georganiseerde crimineel investeert in criminele activiteiten als de contante waarde van de netto-ontvangsten minus de investering groter of gelijk is aan nul.

Dombrink wijst erop dat georganiseerde criminelen resistent zijn gebleven tegen sancties (gevangenisstraf). Beschikken zij tijdens hun gevangenschap nog over criminele winsten als werkkapitaal, dan kunnen zij zelfs hun illegale activiteiten continueren (Dombrink, 1988, pp. 69-71). Het ontnemen van het wederrechtelijk verkregen voordeel heeft het karakter van een heffing (in de Verenigde Staten staat deze wetgeving ook wel bekend als Comprehensive Crime Control Act). De overheid wendt haar fiscale macht aan om beslag te leggen op geldsommen of goederen van criminelen. Posner wijst erop dat wettelijke sancties voor de georganiseerde misdaad het karakter hebben van een 'tarief'. Criminelen zijn bereid om dit tarief te aanvaarden om monopolistische winsten te verwerven (Posner, 1992, p. 244). De financiële sancties moeten vanuit een fiscaal perspectief worden beschouwd als een compensatie voor de schade aan het vertrouwen in de rechtsorde en de gederfde belastinginkomsten. De ontneming van het wederrechtelijk verkregen voordeel moet voorkomen dat met het crimineel vermogen nieuwe strafbare feiten worden gepleegd (Rogier, 1992, p 59).

D. Kosten en baten van overvallers

Wilson en Abrahamse (1992) hebben een van de weinige onderzoeken uitgevoerd naar de kosten en baten van crimineel gedrag. Zij hebben de kosten en baten van diverse

---

2. Deze beschouwing berust op de denkwijze van Becker. Zie: Becker, 1976, pp. 46-49.

delicten, waaronder overvallen, bepaald en deze vervolgens vergeleken met de percepties van de inkomsten door de gevangenen. In hun onderzoek onderscheiden zij twee typen criminelen, namelijk criminelen met veel en met minder veel overtredingen. De jaarlijkse illegale inkomsten van overvallers met veel overtredingen zijn hoger (6541 dollar) dan de jaarlijkse legale inkomsten uit arbeid (3766 dollar). De illegale inkomsten van overvallers met minder veel overtredingen zijn lager (2814 dollar) dan de legale inkomsten uit arbeid (5816 dollar). Wilson en Abrahamse wijzen erop dat het hoge verschil bij overvallers met veel overtredingen mogelijk is te verklaren met inkomsten uit de handel in drugs. De inkomsten uit overvallen zijn volgens hen dus lager dan de legale inkomsten uit arbeid. Overvallers met veel overtredingen schatten hun maandelijkse inkomsten uit overvallen op 2924 dollar en de overvallers met minder veel overvallen schatten hun inkomsten op 3679 dollar. Wilson en Abrahamse schatten deze inkomsten op respectievelijk 1339 en 373 dollar per maand. Zij concluderen dat gevangenen een overdreven beeld hebben van hun criminele inkomsten en dat carrière-criminelen de netto-winsten van misdaad niet maximaliseren (Wilson en Abrahamse, 1992, pp. 366-368, 375).

De economische benadering van overvallen kan worden geplaatst tegenover andere benaderingen uit de sociologie en de criminologie. Gottfredson en Hirschi wijzen erop dat als de inkomsten van een huishouden stijgen, het aantal misdrijven in een bepaald gebied daalt. Zij rekenen overvallen tot de misdrijven met een relatief hoge contante opbrengst, waarvan de voordelen slechts van korte duur zijn. Zij vergelijken de opbrengst van een geslaagde overval met het minimum loon. Een overval kan niet met een redelijke kans op slagen worden herhaald binnen een bepaalde tijdsduur. Een baan met een minimum inkomen maakt een continue stroom van inkomsten mogelijk. In deze context zijn zelfs hoge opbrengsten uit criminele activiteiten slechts een aanvullende bron van inkomsten (Gottfredson en Hirschi, 1991, pp. 17, 20, 28-31).

Onderzoekers actief op het terrein van de theorie van de economie van de misdaad hebben nog niet veel empirisch onderzoek verricht naar overvallers en de relevante verklarende variabelen. Tot deze variabelen behoren onder andere de pakkans, de strafmaat en de van verwachte netto-baten uit het misdrijf (Cochran en Chamblin, 1992, p. 54) en de risico-houding. Ozenne (1974), en Cook en Zarkin (1985) hebben onderzoek verricht naar overvallers.

Ozenne (1974) behandelt (bank)overvallen vanuit het model van volledige mededinging. De vragers zijn de overvallers, die trachten hun nut te maximaliseren. In zijn onderzoek zijn de aanbieders banken. De bankovervaller maakt volgens hem kosten bij het voorbereiden van een overval. Daarentegen maakt een geldinstituut kosten om zijn kasvoorraad te beschermen. Voor de bankovervaller wordt het optimale aantal overvallen bereikt als de marginale kosten en de marginale opbrengsten van een additionele overval aan elkaar gelijk zijn. De bankovervaller besluit hoe hij zijn beschikbare produktiefactoren verdeelt over de alternatieve aanwendingsmogelijkheden (legale arbeid, vrije tijd en overvallen). Ozenne veronderstelt dat de allocatie van de produktiefactoren plaatsvindt ten gunste van activiteiten met de hoogste opbrengsten. Hieraan ligt de impliciete veronderstelling ten grondslag dat een overval een rationele, produktieve activiteit is. Dit betekent volgens hem niet dat slechts geldelijke factoren een rol spelen in de besluitvorming van de bankovervaller. Als de bankovervaller zijn produktiefactoren verdeelt tussen overvallen en andere activiteiten met het doel zijn inkomsten te maximaliseren, dan zal hij zijn produktiefactoren eveneens optimaal verdelen over de te overvallen objecten.

De bankovervaller heeft dus twee verschillende allocatieproblemen. Ten eerste moet hij zijn beschikbare tijd en middelen verdelen over overvallen en andere activiteiten. Ten tweede moet hij zijn tijd en middelen verdelen over te overvallen objecten (Ozenne, 1974, pp. 20-21).

Het individuele aanbod van overvallen valt samen met de marginale kosten ervan. Het totale aanbod van overvallen bestaat uit de horizontale somming van het aanbod door afzonderlijke overvallers. Het evenwicht ontstaat waar het totale aanbod van overvallen en de netto-opbrengsten aan elkaar gelijk zijn. Ozenne heeft zijn theorie gedeeltelijk getoetst met een doorsnede-analyse van bankovervallen in de Verenigde Staten van Amerika. Hij baseert zijn analyse op een model van volledige mededinging, hetgeen in deze context te verwaarlozen transport- en informatiekosten inhoudt. Zijn model voorspelt dat de produktiefactoren voor overvallen zo worden verdeeld, dat de verwachte netto-opbrengsten gelijk zijn. Op grond van dit model rekent hij op een positieve correlatie tussen de verwachte bruto-opbrengst en de verwachte straf (Ozenne, 1974, p. 32, 40).

Als bankovervallen concurreren met legale arbeid als bron van inkomsten voor potentiële overvallers, dan zou het inkomen uit overvallen ongeveer gelijk moeten zijn aan het inkomen uit legale arbeid. Voor een overvaller is een bankoverval het resultaat van een afweging tussen de verwachte duur van een gevangenisstraf en de verwachte opbrengst. De verwachte opbrengst is een maatstaf voor de verwachte inkomsten per misdrijf. De verwachte kosten ten gevolge van een gevangenisstraf zijn een functie van de pakkans, de kans op veroordeling en de duur van de verwachte gevangenisstraf. De inkomsten uit een overval worden direct verkregen, daarentegen zijn de kosten ten gevolge van een gevangenisstraf verdeeld over een aantal jaren.

E. Milieu-criminaliteit

Milieurecht en de handhaving ervan zijn in Nederland in ontwikkeling. Strafrechtelijke vervolging van overtredingen heeft door het gedoogbeleid van de rijksoverheid slechts incidenteel plaatsgevonden. Dit heeft ertoe geleid dat het Openbaar Ministerie van de bestuurders eist dat zij in hun gedoogbeslissingen de mogelijkheid van strafvervolging blijven vermelden. Vervolging vindt plaats op grond van de merites van het bijzondere geval (Openbaar Ministerie, 1991, p. 52).

Momenteel stijgen enkele categorieën van milieudelicten, terwijl hun ophelderingspercentage daalt. De Centrale Recherche Informatiedienst schrijft in zijn verslag over 1991 dat milieucriminaliteit zich kenmerkt door een mate van semi-legaliteit. Milieucriminaliteit is volgens deze dienst grensoverschrijdend en verbonden met andere vormen van criminaliteit. De Centrale Recherche Informatiedienst heeft in 1991 en 1992 achtereenvolgens 13 en 163 meldingen geregistreerd (Centrale Recherche Informatiedienst, 1991, pp. 40, 80). Het Milieubijstandsteam van het ministerie van VROM verricht op landelijk niveau onderzoek naar milieudelicten en meldt deze aan het Centraal Landelijk Informatiepunt Milieudelicten (CLIM). De meeste milieudelicten vallen onder de werkingssfeer van de Wet Economische Delicten (Aalders *et al.*, 1987, pp. 44-45). Deze wet biedt de mogelijkheid om het wederrechtelijk verkregen voordeel te ontnemen. De ontneming van dit voordeel wordt verdisconteerd bij het bepalen van transacties en eisen ter zitting.

Het onderzoek naar organisatiecriminaliteit en milieu bevindt zich op het raakvlak van de rechtseconomie, de milieu-economie en de criminologie. Deze disciplines besteden

elk vanuit hun eigen optiek aandacht aan de handhaving van milieuwetgeving en de oorzaken van milieudelicten.

Economen beschouwen een milieudelict hoofdzakelijk als een functie van de pakkans, de strafmaat, de rentabiliteit en de marktstructuur (Farber & Martin, 1986, pp. 147-160; Nentjes & Hommes, 1990, pp. 3-4; Cropper & Oates, 1992, pp. 695-697). Een gedoogbeleid leidt tot een daling van de pakkans en verhoogt het aantal milieudelicten begaan door ondernemingen. Preventie van milieudelicten is dus afhankelijk van de bereidheid tot rechtshandhaving. Holzhauer en Teijl onderscheiden hiervoor drie soorten kosten. Ten eerste maken wet- en regelgevende instanties kosten om wet- en regelgeving te vervaardigen. Ten tweede dragen de toezichthoudende instanties de kosten om de naleving van de wet- en regelgeving af te dwingen. Ten derde maken de ondernemingen aanpassingskosten om gevolg te geven aan de wet- en regelgeving (Holzhauer en Teijl, 1989, pp. 232-234). Wij definiëren een milieudelict als een doelbewuste overtreding van milieuwetgeving. Milieudelicten brengen kostenbesparingen met zich mee. Tot de overtreders behoren burgers, particuliere ondernemingen en overheidsorganisaties. Hier beperken wij ons tot particuliere ondernemingen. Deze overtreden de milieuwetgeving met de intentie om hun ondernemingsdoeleinden te realiseren. Milieudelicten vormen het bewijs dat van de handhaving van milieuwetgeving geen preventieve werking uitgaat naar een aantal ondernemingen.

Downing stelt dat er economische stimuli aanwezig moeten zijn om ondernemingen te bewegen de milieuwetgeving na te leven. Een onderneming zal de aanpassingskosten afwegen tegen de pakkans en de financiële sancties voor een overtreding. Deze zal kiezen voor de minst dure optie (Downing, 1984, pp. 270-272, 281-283). De financiële sanctie kan bestaan uit een boete, een dwangsom of een ontneming van het wederrechtelijk verkregen voordeel (de besparing van de kosten). Een stijging van de boete voor een overtreding spoort een onderneming aan tot het naleven van de desbetreffende bepalingen.

Paternoster en Simpson (1993) bekritisieren deze rechtseconomische benadering. De baten verbonden aan een organisatiedelict worden volgens hen in deze benadering veelal buiten beschouwing gelaten. Daarnaast zijn zij van mening dat de nadruk op formele sancties niet voldoende is om organisatiedelicten te voorkomen. Zij zijn voorstander van de toepassing van de rationele keuze theorie bij de verklaring van organisatiedelicten. Deze theorie veronderstelt dat het individuele besluit tot het plegen van een delict afhankelijk is van de verwachte kosten en baten uit dit delict. De kosten vloeien voort uit zowel formele als informele sancties. De theorie van de rationele keuze breidt het economische model dus uit met andere verklarende variabelen. Hun model blijft overeenkomsten vertonen met dat van Becker. Paternoster en Simpson nemen in hun rationele keuze model van organisatiecriminaliteit de volgende verklarende variabelen op:

1. De gepercipieerde pakkans dan wel zwaarte van formele sancties,
2. De gepercipieerde pakkans dan wel zwaarte van informele sancties,
3. De gepercipieerde kans dan wel mate van het verlies aan zelfrespect,
4. De gepercipieerde kosten verbonden aan de naleving van regels,
5. De gepercipieerde baten van regelovertrading,
6. De morele opvattingen,
7. De erkenning van de legitimiteit van wettelijke regels en de daarvoor verantwoordelijke autoriteiten,
8. De contextuele kenmerken van de criminele gebeurtenis, en

9. De eerder gepleegde delicten van de onderneming.

De variabelen pakkans en de zwaarte van de formele sancties zijn afkomstig uit de rechtseconomie. Deze gaat uit van een algemene pakkans en zwaarte van de strafmaat, hetgeen blijkt uit de operationalisaties van deze variabelen. Paternoster en Simpson gaan daarentegen uit van de individuele en dus subjectieve perceptie van de pakkans en de zwaarte van de sancties. De gepercipieerde informele sancties betreffen bijvoorbeeld negatieve publiciteit en aantasting van reputatie. Zij beschouwen als maatstaf voor de zwaarte van de informele sancties de informele kosten. De perceptie van de kans en de mate van het verlies aan zelfrespect houdt in dat personen aan zichzelf sancties opleggen in het geval van een overtreding. Paternoster en Simpson wijzen erop dat uit de literatuur blijkt dat besluitvormers zich eerder laten leiden door de baten, dan door het vermijden van de kosten verbonden aan het naleven van regelgeving. Morele opvattingen verwijzen naar de mate waarin personen criminele activiteiten verwerpelijk achten. Zo zou een hoge mate van morele tolerantie eerder leiden tot misdrijven. De legitimiteit van regels en overheid houdt in dat besluitvormers minder geneigd zijn tot het schenden van regels in het geval zij deze als onredelijk beschouwen. De hiervoor besproken variabelen beperken zich tot de perceptie door het individu, maar dat vindt echter altijd plaats in een context. In het geval van organisatiecriminaliteit is deze context de interne organisatie (de cultuur en structuur van de ondernemingen). Eerder gepleegde delicten worden in de criminologische literatuur beschouwd als een belangrijke variabele voor de voorspelling van delicten.

Paternoster en Simpson (1993) wijzen op twee kenmerken die van belang zijn bij de toetsing van het rationele keuze model. Ten eerste is het model toepasbaar op besluitvormers op elk niveau in de hiërarchie van de organisatie. Ten tweede moeten eerst misdrijf-specifieke modellen worden ontwikkeld en getoetst.

Smettan heeft een twee-trapsmodel ontwikkeld voor het voorspellen van crimineel gedrag, waarbij zijn belangstelling vooral uitgaat naar het wederrechtelijk verkregen vermogen. Smettans model hierboven al besproken. In het onderzoek naar milieudelicten trachten wij met behulp van Smettans model de samenhang te bepalen tussen enerzijds de bereidheid om een milieudelict te plegen en anderzijds de gepercipieerde kosten, opbrengsten, en strafrisico. Ook wij hanteren drie indicatoren voor bereidheid tot crimineel gedrag, namelijk oordeel, bereidheid en aanbeveling. De centrale probleemstelling zal daarbij zijn: Wat is de invloed van subjectieve factoren op de besluitvorming van ondernemingen over het naleven van de Wet chemische afvalstoffen van 1977?

Paternoster en Simpson (1993) en Smettan (1992) bepleiten voor dergelijk onderzoek een empirische toetsing met hypothetische scenario's van delicten. De scenario's beschrijven misdrijven, die fictieve organisaties hebben gepleegd in nader gespecificeerde situaties. Hierover worden vragen gesteld naar de morele aanvaardbaarheid, en de verwachte kosten en baten. Op deze wijze worden context-specifieke waarden gemeten van verklarende variabelen (Paternoster en Simpson, 1993, pp. 37-58). De scenario-benadering is reeds toegepast door Klepper en Nagin (1989), Braithwaite en Makkai (1991), en Smettan (1992). Zij hebben achtereenvolgens onderzoek verricht naar belastingontduiking (Klepper en Nagin, 1989, pp. 721-746), naar regelnaleving door verpleeghuizen (Braithwaite en Makkai, 1991, pp. 7-39), naar economische delicten (Smettan, 1992).

Wij sluiten ons in het onderzoek naar milieudelicten aan bij de (methodologische) werkwijze van Smettan. Voor het ontwikkelen van hypothetische scenario's gebruikt

hij bestaand juridisch materiaal over economische delicten. Hieruit neemt hij details over en voegt deze opnieuw bij elkaar. Bij het ontwikkelen van de scenario's spelen juridische begrippen geen rol.

Smettan beperkt de hypothetische scenario's tot drie dimensies, namelijk: strafrisico, kosten en opbrengsten. Een gefingeerde persoon bevindt zich in een omstandigheid, dat hij een geldbedrag kan verdienen met het verrichten van een illegale handeling. Er bestaat een zeker risico dat de toezichthoudende autoriteiten handeling ontdekken. Het risico varieert tussen zêér laag en zêér hoog. Besluit de gefingeerde persoon de illegale handeling niet te verrichten, dan treden er geen gevolgen op. Ontdekken de autoriteiten het delict niet, dan realiseert deze persoon een winst. Bij ontdekking volgt een vaste straf.

Smettan onderscheidt voor elke dimensie drie fasen, zodat er 27 hypothetische scenario's ontstaan. De scenario's zijn naar de drie dimensies geordend. Hij gebruikt een niet nader ingedeelde schaal als meetinstrument. Deze schaal verschaft de respondent de grootst mogelijke vrijheid bij het beoordelen van de scenario's en maakt het mogelijk om metingen op intervalniveau uit te voeren. Per scenario stelt hij zeven vragen, die betrekking hebben op de beoordeling van de situatie, de bereidheid van de gefingeerde persoon, en de aanbeveling tot het al dan niet plegen van een delict. De antwoorden relateert hij aan de gepercipieerde kosten, opbrengsten, en strafrisico. Om deze te bepalen ontwikkelt hij een vragenlijst over persoonlijkheidskenmerken (o.a. een Machiavellisme-schaal). Zijn benadering maakt het mogelijk om intra-individuele variaties (constante personen) en interindividuele variaties (constante situaties) te bepalen (Smettan, 1992, pp. 119-134).

F. Drugscriminaliteit

De handel in drugs geldt als een winstgevend onderdeel van de Nederlandse criminele sector van de economie. De georganiseerde misdaad domineert deze handel en investeert een gedeelte van de behaalde winsten in de legale economie. De gevolgen hiervan zijn oneerlijke concurrentie en afhankelijkheid van criminele organisaties. Redenen genoeg om drugshandelaren aan een nader onderzoek te onderwerpen en hun criminele vermogen te bepalen. Drugshandelaren moeten immers hun inkomsten uit de handel in drugs niet alleen afwegen tegen de financiële sancties, maar ook tegen hun arbeidsmarktperspectieven, hun loon/salarisderving tijdens en na gevangenschap, en hun morele kosten. Hieruit vloeit de vraag voort of de handel in drugs wel zo rendabel voor hen is. Opmerkelijk is dat er momenteel vrijwel geen studies bestaan naar het aantal mensen dat betrokken is bij de handel in drugs, hun inkomsten en de plaats ervan in hun carrière. Dit onderzoek bevat twee deelonderzoeken. Het eerste deelonderzoek richt zich onder andere op de opbrengsten en kosten van de drugshandel en de plaats van deze factoren in de individuele besluitvorming van de drugshandelaar; het tweede deelonderzoek houdt zich bezig met de inkomensontwikkeling na een veroordeling voor handel in drugs.

Reuter, MacCoun en Murphy (1990), en Smettan (1992) hebben theoretische en empirische bijdragen geleverd aan het onderzoek naar de opbrengsten en kosten van crimineel gedrag en de plaats ervan in de individuele besluitvorming over het plegen van een misdrijf.

Reuter, MacCoun en Murphy (1990) hebben onderzoek verricht naar de inkomsten uit de handel in drugs in Washington D.C. Zij hebben zich geconcentreerd op de rol

van de straathandel in het economische leven van jonge mannen tussen de 18 en 40 jaar, die worden begeleid door de reclassering. Deze mannen hebben tot zes maanden voor hun veroordeling inkomsten genoten uit de handel in drugs. Zij onderscheiden twee categorieën drugshandelaren, namelijk reguliere en gelegenhedsverkopers.

Veel van deze mannen hebben een baan en de mediaan van hun inkomen bedraagt ongeveer 7 dollar per uur. De mannen vermelden lage uitgaven aan levensonderhoud en hogere uitgaven aan kleding. Voor veel negroïde jonge mannen blijkt de handel in drugs een belangrijke carrière-keuze te zijn. Een groot gedeelte van de betrokkenen verwerft hiermee meer inkomsten dan met legale activiteiten. De onderzoekers schatten de netto-omzet van de drugshandel op 350 miljoen dollar in Washington D.C. Illegale markten hebben in het verleden inkomstenmogelijkheden geboden aan arme gemeenschappen en bijgedragen aan de ontwikkeling van de welvaart. Uit de verkregen onderzoeksresultaten blijkt dat dit waarschijnlijk niet het geval is met de handel in drugs. Vervolgens behandelen zij de risico's, de opbrengsten en de carrières in de hedendaagse drugsmarkt. De hoge risico's van gevangenschap, overlijden, en ontneming van het wederrechtelijk verkregen vermogen reduceren de stimulans tot het accumuleren van vermogen (Reuter, MacCoun en Murphy, 1990, pp. v-xiv, 85-89).

Reuter, MacCoun en Murphy vragen hun respondenten of zij al dan niet zijn ingehuurd, dan wel andere criminelen inhuren voor ondersteuning. Bijna de helft van de respondenten blijkt alleen te werken. Handelaren in crack/pcp werken daarentegen in groter verband. Een derde van de respondenten behoort tot de zogenaamde "middle men" in een hiërarchisch verband (Reuter, MacCoun en Murphy, 1990, pp. 62).

De onderzoekers constateren dat succes in de drugshandel positief correleert met succes op de arbeidsmarkt. Deze correlatie is consistent met de "entrepreneurial" hypothese. De drugsinkomsten en de uitgaven van de drugshandel correleren zwak. Drugshandelaren met hoge drugsinkomsten zijn royaler bij het doen van schenkingen en het verstrekken van leningen. Reuter, MacCoun en Murphy vragen niet naar de besparingen/bezittingen van de ondervraagde drugshandelaren. Dit leidt tot een vrees bij de respondenten voor een ontneming van hun vermogen en beïnvloedt de verdere medewerking. De waarneming dat de meeste drugshandelaren werk hebben, is verrassend. De vraag rijst waarom zij een legale baan hebben als drugshandel zo winstgevend is. De onderzoekers geven twee antwoorden. Ten eerste bestaat de mogelijkheid dat handelaren hun baan gebruiken om de risico's van de drugshandel te verkleinen. Ten tweede biedt een legale baan een mogelijkheid tot spreiding van het risico. De legale baan garandeert een inkomen na de beëindiging van een criminele carrière. De hoge werkgelegenheidsratio's suggereren dat het creëren van werkgelegenheid (goed betaalde banen) weinig helpt om de participatie in de drugshandel te reduceren (Reuter, MacCoun en Murphy, 1990, pp. 68, 72, 77).

De benaderingen van zowel Reuter, MacCoun en Murphy (1990) en Smettan (1992) zijn aanvullend. Immers de resultaten uit het onderzoek naar de criminele inkomsten en vermogens kunnen worden gebruikt in het twee-fasenmodel. Soortgelijk onderzoek zou ook in Nederland moeten worden verricht naar de handel in drugs (en andere economische misdrijven). Wij gaan uit van de volgende probleemstelling: Wat is de invloed van de gepercipieerde illegale opbrengsten, de gepercipieerde kosten, en het risico op de individuele bereidheid om drugs te verhandelen?

G. Veroordeling en levenscyclus

De theorie over het menselijk kapitaal biedt een aanknopingspunt voor het onderzoek naar de gevolgen van een veroordeling voor het inkomen. Centraal staat in deze theorie de levenscyclus. Een individu investeert in de ontwikkeling van zijn menselijk kapitaal, dat bestaat uit zijn vaardigheden. De alternatieve kosten van de ontwikkeling van het menselijk kapitaal zijn de gederfde inkomsten. De ontwikkeling van deze vaardigheden vergroot echter de arbeidsmarktperspectieven en het toekomstige inkomen (Polachek en Siebert, 1993, pp. 16-22).

Nagin en Waldfogel (1993) werken vanuit de theorie van het menselijk kapitaal. Zij passen de theorie van het menselijk kapitaal toe om de gevolgen van een veroordeling voor fraude en verduistering te bepalen. Een veroordeling vermindert de perspectieven op de arbeidsmarkt en schaadt de inkomensontwikkeling. Een veroordeling verkleint de kans op het verkrijgen van een baan met vooruitzichten en langdurige werkgelegenheid. Het leidt tot het verkrijgen van banen met geringe vooruitzichten. Deze banen belonen in eerste instantie beter, maar bieden op termijn geen uitzicht op verbeteringen (Nagin en Waldfogel, 1993, pp. 1-2). Het effect van een veroordeling is het verschil tussen het inkomen dat een individu zou kunnen verdienen en het daadwerkelijke inkomen. Nagin en Waldfogel bepalen dit effect aan de hand van het verschil tussen het inkomen voor veroordeling (Y_{vv}) en het inkomen na veroordeling (Y_{nv}). In afbeelding 1 in bijlage I geeft de verticale afstand tussen C en B het verschil weer tussen het potentiële inkomen en het daadwerkelijke inkomen. De afstand tussen A en B geeft het verschil weer tussen het inkomen voor en na de veroordeling. Regressie-analyse biedt de mogelijkheid om het verschil tussen het potentiële inkomen en het inkomen na een veroordeling te bepalen.

Het verschil tussen het inkomen voor veroordeling (Y_{vv}) en het inkomen na veroordeling (Y_{nv}) kan worden beschouwd als de contante waarde van de "gehoorzaamheidsrente". De vergelijking van de contante waarde van het verschil tussen het inkomen voor en na een veroordeling luidt:

$$CW.Y_i = \sum \beta [Y_{vv}(t) - Y_{nv}(t)]$$

Symbool T geeft de pensioengerechtigde leeftijd weer. De parameter β is de disconteringsfactor ($1/1+d$) en percentage d is de disconteringsvoet. De kosten van een veroordeling op tijdstip t zijn gelijk aan de contante waarde van deze rente. Het verloop van de contante waarde gedurende de levenscyclus is afhankelijk van de hoogte van de disconteringsvoet en het profiel van het inkomen voor en na de veroordeling. Uit de literatuur blijkt volgens Nagin en Waldfogel dat de inkomstenderving ten gevolge van een veroordeling hoog is in vergelijking met de boete en de gevangenisstraf. De inkomstenderving heeft dus een afschrikkende werking (Nagin en Waldfogel, 1993, pp. 4-6). De gehoorzaamheidsrente geeft de financiële consequenties weer van een veroordeling. Deze worden mede bepaald door de attitude van werkgevers ten aanzien van een strafblad (een indicatie voor de betrouwbaarheid van de werknemer). Het is mogelijk de attitudes van werkgevers te meten met gestructureerde interviews (Nagin, 1994).

Nagin en Waldfogel nodigen onderzoekers uit dit model toe te passen op een representatieve steekproef uit andere populaties van criminelen. Zij stellen tevens voor om gegevens te verzamelen over de soorten banen en het aantal banen vóór en na een

veroordeling (Nagin en Waldfogel, 1993, p. 16).

NSCR

Ezafus

WODC

Literatuur

- Aalders, M., P. Korrel & R. Uylenburg (1987) *Handhaving van milieurecht*. Meppel: Boom.
- Alchian, A. & H. Demsetz (1988) Production, information costs, and economic organization, in L. Putterman (ed.) *The economic nature of the firm*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Backhaus, J.G. (1979) Defending organized crime? A note, *Journal of Legal Studies*, 8, 623-631.
- Becker, G.S. (1968) Crime and punishment: An economic approach. *Journal of Public Economy*, 78, 169-217.
- Becker, G.S. (1976) Crime and punishment: An economic approach. In G.S. Becker (ed.) *The Economic Approach to Human Behavior*. Chicago: University of Chicago Press.
- Blades, D.W. (1983) Crime: *What should be included in the national accounts and what difference would make*. paper presented at the Conference on the Economics of the Shadow Economy, Bielefeld, October 10-14.
- Boeschoten, W.C. & M.M.G. Fase (1984) *Betalingsverkeer en officieuze economie in Nederland 1965-1982*. Deventer: Kluwer (Monetaire Monografieën nr 1, De Nederlandse Bank nv).
- Braithwaite, J. & T. Makkai (1991) Testing an expected utility model of corporate deterrence. *Law and Society Review*, 25, 7-39.
- Buchanan, J.M. (1973) A defense of organized crime? In S. Rottenberg (ed.) *The economics of crime and punishment*. Washington DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Bunt, H.G. van de & W.M.E.H. Beijers (1993) *Daderanalyse in Amsterdam: Een onderzoek naar een groep roofovervallers in Amsterdam Zuidoost*. Amsterdam: Vrije Universiteit, Vakgroep Criminologie.
- Bureau of Justice Statistics (1993) *Prosecuting criminal enterprises, Special report*. Washington D.C.
- Centrale Recherche Informatiedienst (1992) *Jaarverslag 1991*. Den Haag: Centrale Recherche Informatiedienst.
- Centrale Recherche Informatiedienst (1993) *Jaarverslag 1992*. Den Haag: Centrale Recherche Informatiedienst.
- Cook, P.J. & G.A. Zarkin (1985) Crime and the business cycle. *Journal of Legal Studies*, 14, 115-128.
- Cornish, D.B. & R.V. Clarke (1986) Introduction to: Cornish, D.B. & R.V. Clarke (eds.) *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer-Verlag, pp. 1-16.
- Cropper, M.L. & W.E. Oates (1992) Environmental economics: a survey. *Journal of Economic Literature*, ??, 675-740.
- Dijksterhuis, F.P.H. & O.J.A. Janssen (1976) *Plegers van een overval: Een exploratieve studie naar de achtergronden van vijftig plegers van een roofoverval*. Groningen: Kriminologisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen.

- Dombrink, J. (1988) Organised Crime: Gangsters and Godfathers. In J.E. Scott & T. Hirschi (eds.) *Controversial Issues in Crime and Justice*. Beverly Hills: Sage.
- Downing, P.B. (1984) *Environmental economics and policy*. Boston: Little, Brown.
- Duyne, P.C. van, J.M. Reijntjes & C.D. Schaap (1993) *Misdaadgeld*. Arnhem: Gouda Quint.
- Ehrlich, I. (1973) Participation in illegitimate activities: A theoretical and empirical approach. 81 *Journal of Political Economy* 521-565.
- Ehrlich, I. (1974) Participation in illegitimate activities: an economic analysis, in G.S. Becker & W.M. Landes (eds.) *Essays in the economics of crime and punishment*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Eshof, P. van den & D.J. Vledder (1991) *De criminele carrière van daders van overvallen*. Den Haag: Centrale Recherche Informatiedienst.
- Farber S.C. & R.E. Martin (1986) Marketstructure and pollution control under imperfect surveillance. *The Journal of Industrial Economics*, 35, 147-160.
- Feeney, F. (1986) Robbers as decision-makers. In D.B. Cornish & R.V. Clarke (eds.) *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspective on Offending*. New York: Springer, pp. 53-71.
- Fishman, S., K. Rodenrys & G. Schink (1986) *The income of organized crime* (prepared for: President's Commission on Organized Crime), Wharton Econometric Forecasting Associates Inc., march 11.
- Fletcher, G.P. (1990) A transaction theory of crime? *Columbia Law Review*, 85, 921-930.
- Gabor, Th., M. Baril, M. Cusson, D. Elie, M. LeBlanc & A. Normandeau (1987) *Armed robbery: Cops, robbers and victims*. Springfield, IL.: Thomas.
- Gottfredson, M.R. & T. Hirschi (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford: University Press.
- Grapendaal, M., E. Leuw & H.M. Nelen (1991) *De economie van het drugsbestaan*. Arnhem: Gouda Quint, WODC reeks, nr. 115.
- Hoffman, E. & M.L. Spitzer (1990) Experimental law and economics: An introduction. *Columbia Law Review*, 85, 991-1036.
- Holzhauser, R.W. & R. Teijl (1989) Staat en recht. In R.W. Holzhauser & R. Teijl (red.) *Inleiding rechtseconomie*. Arnhem: Gouda Quint, pp. 227-253.
- Kapardis, A. (1989) One hundred convicted armed robbers in Melbourne: Myths and reality. In D. Challinger (ed.) *Armed robbery*. Australian Institute of Criminology.
- Klepper, S. & D. Nagin (1989) The deterrent effect of perceived certainty and severity of punishment revisited. *Criminology*, 27, 721-746.
- Kosson, D.S. & J.P. Newman (1986) Psychopathy and the allocation of attentional capacity in a divided-attention situation. *Journal of Abnormal Psychology*, 95, 257-263.
- Kroese, G.J. & R.H.J.M. Staring (1993) *Prestige, professie en wanhoop: Een onderzoek onder gedetineerde overvallers*. Arnhem: Gouda Quint.
- Levi, M. (1991) Pecunia non olet: Cleansing the money-launderers from the Temple. *Crime, Law and Social Change*, 284.
- May, V. (1974) Bankräuber: Ein Beitrag zur Theorie strukturell differenzierter Zugangschancen. *Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtreform*, 57, 1-27.
- McClelland, K.A. & G.P. Alper (1985) Factor analysis applied to magnitude estimates of punishment seriousness: Patterns of individual differences. *Journal of Quantitative Criminology*, 1, 307-318.
- Mertens, N.J.G. & R.D. de Leve (1991) *Overvallen: Overvallencriminaliteit tegen het bedrijfsleven in Nederland, 1980-1989*. Den Haag: Directie Criminaliteitspreventie, Ministerie van Justitie.
- Miranne, A.C. & L.N. Gray (1987) Deterrence: A laboratory experiment. *Deviant Behavior*, 8, 191-203.
- Nagin, D. & J. Waldfoegel (1993) *The effect of conviction on income through the life cycle*. Ongepubliceerd manuscript.
- Nentjes, A. (1987) Rechtshandhaving: Een economische visie. *Beleid en Maatschappij*, 6, 233-239.
- Nentjes, A. (1992) Recht en economie. In: *Rechtssociologie en rechtsantropologie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri (2e druk).
- Nentjes, A. & J. Hommes (1990) Handhaving van het milieurecht. 1 *Tweemaandelijks tijdschrift*

- voor milieuaansprakelijkheid 3-12.
- Openbaar Ministerie (1991) *Jaarverslag*. Den Haag.
- Overvallen in Nederland, Tweede Kwartaal 1993 (1993) Den Haag: Divisie Centrale Recherche Informatie, September 1993.
- Ozenne, T. (1974) The economics of bankrobbery. *Journal of Legal Studies*, 3, 19-51.
- Paternoster, R. (1989) Decisions to Participate in and Desist from Four Types of Common Delinquency: Deterrence and the Rational Choice Perspective. *Law and Society Review*, 23, 7-40.
- Paternoster, R. & S. Simpson (1993) A rational choice theory of corporate crime. *Advances in criminological theory*, 5, 37-58.
- Polachek, S.W. & W.S. Siebert (1993), *The economics of earnings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Posner, R. (1985) An economic theory of the criminal law. *Columbia Law Review*, 85, 1193-1231.
- Posner, R.A. (1992) *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown (4th ed.).
- Potts, M., N. Kochan & R. Whittington (1992) *Dirty Money. BCCI: The Inside Story of the World's Sleaziest Bank*. Washington
- Powis, R.E. (1992) *The Money Launderers. Lessons from the Drug Wars: How Billions of Illegal Dollars are Washed Through Banks and Businesses*. Chicago.
- Reuter, P. (1986) *Disorganized crime: The economics of the visible hand*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Reuter, P., J. Rubinstein & S. Wynn (1983) *Racketeering in legitimate industries: Two case studies*. Washington DC: U.S. Department of Justice.
- Reuter, P., R. MacCoun & P. Murphy (1990) *Money from crime: A study of the economics of drug dealing in Washington, D.C.* Santa Monica: The Rand Corporation.
- Schelling, T.C. (1980) Economics and criminal enterprise. in R. Adreano & J.J. Siegfried (eds.) *The economics of crime*. Cambridge, MA: Schenkman.
- Sellin, T. & M.E. Wolfgang (1964) *The Measurement of Delinquency*; New York: Wiley.
- Slotboom, A., S. Essers & R. Aidala (1992) *Milieuzaken in 1990; een cijfermatig overzicht van milieudelicten vallende onder de Wet Economische Delicten*. Den Haag: CDWO, Ministerie van Justitie.
- Smettan, J.R. (1992) *Kriminelle Bereicherung in Abhängigkeit von Gewinnen, Risiken, Strafen und Moral*. Freiburg: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht.
- Stigler, G.J. (1974) The optimum enforcement of laws. In G.S. Becker & W.M. Landes (eds) *Essays in the economics of crime and punishment*. New York: National Bureau of Economic Research (Columbia University Press).
- Tulder, F.P. van (1985) *Criminaliteit, pakkans en politie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (Cahier nr. 45).
- Tulder, F.P. van (1986) Kosten en baten van twee vormen van criminaliteitsbestrijding. *Economisch Statistische Berichten*, (12 februari), 172-179.
- Walter, I. (1989) *Secret Money: The Shadowy World of Tax Evasion, Capital Flight and Fraud*. London: Unwin.
- West, D.J. & D.P. Farrington (1973) *Who Becomes Delinquent?* London: Heinemann.
- Wilson, J.Q. & A. Abrahamse (1992) Does crime pay? *Justice Quarterly*, 3, 359-377.
- Woffinden, B. (1987) *Miscarriages of Justice*. London: Hodder & Stoughton.

NSCR

Erasmus

WODC

Adressen deelnemers

Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) Leiden

Witte Singel 103
2313 AA Leiden
The Netherlands
tel.: 071-166266 (secr.)
fax: 071-133910

Dr. P.J. van Koppen
tel.: 071-166205 (direct)
E-mail:
VanKoppen@Niscale.LeidenUniv.nl

Thuis:
Iordensstraat 60
2012 HE Haarlem
tel.: 023-314081

Dr. R.W.J. Jansen
tel.: 071-166213 (direct)
E-mail:
Jansen@Niscale.LeidenUniv.nl

Thuis:
Graan voor Visch 17802
2132 ZJ Hoofddorp
tel.: 02503-21420

Drs. M. Hildebrand
tel.: 071-166203
E-mail:
Hildebrand@Niscale.LeidenUniv.nl

Thuis:
Kaatsbaan 68
4611 JX Bergen op Zoom
tel.: 01640-55037

**Erasmus Universiteit
Juridische Faculteit**

Woudenstein
Burg. Oudlaan 50
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam

Prof. mr H. de Doelder
tel.: 010-4081542
fax: 010-4532911
E-mail: doelder@str.frg.eur.nl

Thuis:
G. Bokellaan 28
3058 CC Rotterdam
tel.: 010-4220521

Prof.dr. D.J. Hessing

tel.: 010-4081618 (vakgr. soc.wet.)

tel.: 010-4081847 (Sanders inst.)

fax: 010-4532927 (vakgr. soc.wet.)

fax.: 010-4523039 (Sanders inst.)

E-mail: hessing@soc.frg.eur.nl

Juridische Faculteit Leiden

tel.: 071-277548

fax: 071-277600

Thuis:

Lavendeltuin 9

2317 NB Leiden

tel.: 071-221650

Dr. A.B. Hoogenboom

tel.: 010-4081535

fax: 010-4532911

Thuis:

A. van Eesstraat 25

3066 JC Rotterdam

tel.: 010-4554320

Mr. V. Mul

tel.: 010-4081535 (direct)

tel.: 010-4081547 (secre.)

fax: 010-4532911

E-mail: Mul@str.frg.eur.nl

Thuis:

Goudsesingel 466

3011 KP Rotterdam

tel.: 010-2141021

Drs. R.J. van Twist

tel.: 010-4082673

tel.: 010-4081617 (secre.)

fax: 010-4532927

Thuis:

Hoveniersstraat 30

3611 PD Rotterdam

tel.: 010-4141224

Mr C.D. Schaap

CRI/FEC

Europaweg 45

2711 EM Zoetermeer

tel.: 079-459200

fax: 079-458775

Thuis:

Klipper 11

Barendrecht

tel.: 01806-17574

Ministerie van Justitie
Wetenschappelijk Onderzoeks-
en Documentatiecentrum
(WODC)

Schedeldoekshaven 100

Postbus 20301

2500 EH Den Haag

Mr.drs. J.M. Nelen

tel.: 070-3706543

fax: 070-3707902

telex: 34554 mjv nl
